

תוכן העניינים

עמוד

שלמי תודה

א-י"א

מבוא

- ב היקף העבודה
- ב ריכוז החומר
- ד מבנה העבודה
- ה מדור: חקטט
- ה מדור הפירוט
- ז מדור הנוסח והלשו

א-י"א

עזי הזיכרון

- א-י"א
- א-י"א
- ב כתב יד ג
- ג כתב יד 22 - "לישנא אחרינא" של פרק יום טוב
- ד כתב יד חימני - נוסח הפנים
- ה כתב יד מינכר ב'
- ו דפוס פיזר
- ז דפוס בומבא
- ח דפוס קראא ב'
- ט כתב יד סמינר
- י כתב יד לונדון
- יא כתב יד של כתב יד לונדון
- יב כתב יד אוקספורד
- יג כתב יד ותיקו
- יד כתב יד מינכר
- יז נוסחים שבוטם לא השתמשי

ב"ב

ענפי נוסח וקווי גירסא

ב"ד

מפתח המימנים שבמדור חקטט

ב"ה

סימני עזי הנוסח בשינויי הגירסא

ב"ו

גאונים ראשונים ומקורות אמרים בשינויי הגירסא

- ב"ז-ע"ד ביבליוגרפיה וקיצורים ביבליוגרפיים
- ח מקורות
- ט חקטט
- י קיצורים בלועזית

;

סוגיא א"א - מדור חקטט

28

סוגיא א"א - מדור הפירוט

61

סוגיא א"א - מדור הנוסח והלשו

90

סוגיא י"ב - מדור חקטט

103

סוגיא י"ב - מדור הפירוט

שלמי תורה

מורדנו זרובנו פרופ' שניאור זלמן שכטר ז"ל כתב פעם: "...ג'ט' ארוד למדנו שהמלמיד שלעולם לא התנסה במשטר של עריכת טקסט עתיק או כתיבת פירושו רציני ליצירת מזפת עתיקה...לעולם לא ירכוש את חחושה האחריות והמאצפון המדעי שהם גלובל יוצרים את החוקר האמיתי." (חוקיו באנגליה: SOLOMON SCHECHTER, SEMINARY ADDRESSES AND OTHER PAPERS, NY, 1959, P. 214)

ובדומה לו כתב פרופ' אלכסנדר טארכט: "מן הטחם אין הכשרה מדעית: זהה עובדה מעריכה זהירה של טקסט. הצורך לשים לב לכל מילה, לפירושה ולדיוקה, ללמוד את הלשון והמנגנון של המחבר כדי להכריע בין הגרסאות השונות משמשיט אימון רב ערך ביסודיות ודיוק בכל פרט שיביא חועלה לאחר מכן בכל ענף של הפעילות המדעית...ויש ימרוו נוסף [לעריכת מהדורה] שתדומה ללימוד חיצוני לטווח ארוך מכיון ששמו יאמר קשור עם שמו של מחבר החיבור שאוון החזיר." (המקור באנגליה: A. MARX, STUDENTS' ANNUAL OF THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY, NY, 1914, PP. 220-221)

"ניכרין דברי אמת" (טוטה ט' ע"ב). אני הפקתי מועלת מדעית גדולה ועונג רוחני רב מכתובת מהדורה זו ולפיכך ברצוני להודות לכל אלה שסייעו בידי בעת כתיבתה:
לקרנות שחמכו בי במרוצת השנים כי "אם אין קמת אין תורה" (אבות ג'י"ז): הקרו על שם צ'רלס ה. רובסון, קרו הזכרון לחובבות יהודיות, קרו לאומי לחובבות יהודיות, נאמנות קרו לייזי דייזיס, מענקים לזכר פרופ' שאול זיהודית ליברמן שניחנו ע"י הקרו על שם בורנד חלר, מענקים לכבוד פרופ' א"א פינקלשטיין שניחנו מעט המכור לחקר החלמוד ע"ש שאול ליברמן.

לספרינו, למכונים ולמעלים שעמדו לרשותי כי "אין חכמת האדם מגעת אלא עד מקום שספריי מגיעין" (ר' יצחק קנפאנסון, דרכי החלמוד, מהד' לנגה, ירושלים, תשמ"א, עמ' 72): לספריה של בימה"ד לרבינום באמריקה ולמנהליו לשעבר פרופ' מנחם שמלציני; לספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים ולספרני אולם הקריאה למדעי יהדות ובראשם מר מיכאל ריגלי; למכון לתצלומי כתבי יד עבריים שבה, לטג' מנהל מר בנימין ריצ'לר ולשאר עובדי המכון; לפרופ' יעקב זוטמן מנהל של מפעל החשנה מטעם

130	גיא י"ב - מדור הנוסח והלשון
150	גיא י"ג - מדור הטקסט
161	גיא י"ד - מדור הפירוש
179	גיא י"ה - מדור הנוסח והלשון
187	גיא י"ז - מדור הטקסט
213	גיא י"ח - מדור הפירוש
226	גיא י"ט - מדור הנוסח והלשון
256	גיא ט"ו - מדור הטקסט
267	גיא ט"ז - מדור הפירוש
298	גיא י"א - מדור הנוסח והלשון
323	גיא ט"ז - מדור הטקסט
329	גיא ט"ח - מדור הפירוש
340	גיא ט"ט - מדור הנוסח והלשון
355	גיא י"ב - מדור הטקסט
367	גיא י"ג - מדור הפירוש
385	גיא י"ד - מדור הנוסח והלשון
483-398	חי: שייורי כתבי יד של בבלי ראש השנה מהגניזה בקהיר
398	מבוא
402	שיטת העבודה
407	התיאורית
459	פירוש חדש של רב האי גאון
480	מסקנות

כל הזרד. ועל כולם אני אומר "הרבה למדתי מרבותי" (תענית ז' ע"א).

למכרים ולירידיים שעזרו לי בדרכים שונות: מרק ברנמן, איימי דות, ג'ורג' זויגל, ז'ר' חוטה שי, ז'ר' מנחם צבי פוקס, ז'ר' אליעזר סגל, מנחם קיסטר, ז'וד אליגנברג, איימי וז'ר' אלי לזרנהולד, הרב משה קפלוביץ, ובייחוד הרב אליעזר זיאמנט שאימו ליבנהי בעיית מסוימות. ועליהם אני אומר "ומחבירי יותר פריחת" (תענית שס).

לתלמידי במכון ח"י, בבית המדרש לרובנים באמריקה ובגרה שכטר שאינם זכיתי ללמוד פרק יום טוב בשניי חש"ט, חש"א, וחש"ז. ועליהם אני אומר "ומתלמידי יותר פריחת" (תענית שט).

להורי היקרים הרב נח ובלומע דבורה גולדנמן, שני מתוכים דגולים, שנטעו בלבי אחת תורה ויראת שמים, אחת עם ישראל וארץ ישראל ולא פסקו מלעודני ולעודני מיום היוולדי ועד היום זה. ולאחי החזן אברהם נחמן גולדנמן שאף הוא אימץ את ידי. יתא רעוא מן שמיא שישיכרו להעמיד תלמידים הרבה וילכו מחיל אל חיל במלאכתם ומבורכת.

ואחרון אחרון חביב לבני בייתי: להיה מרגלית שנולדה עם החילת העבודה ולמודני שלמה שנולד שאמצעייתי, על האושר והנחת שטיפקו לנו. ועליהם אני קורא "הנה נחלח ה' בניי, שכר פרי הבטון" (תהילים קכ"ז:ג'). ולאשתי המלומדת חנה לאה לבית רוטנברג שלא רק עבדה וגידלה את ילדינו ואיפשרה לי לחתמטר לעבודה זו אלא אף הדפיסה חלק ניכר ממנה וחזרה ותיקנה אותה פעמים אין ספור. אם הצלחתי להוציא זכר מתוקן ממתח ידי הכל בזכותה. ועליה אני קורא "מצא אשה מצא טוב" (משלי י"ח:כ"ב).

ירושלים עיה"ק
ט"ו בשבט, חשמ"ח

אקדמיה הישראלית הלאומית למדעים שסיפק לי באיכות את הושיטה של קטעי בבלי ראש שנה ואף המריצני לעטוף במלאכת הצירוף; לז"ר מרדכי גלצר מוחיקי העובדים במפעל פליגורפיה השכרית שכתסות הישראלית הלאומית למדעים אשר איפשר לי לעייר צילומים המעולים ובטבלאות הכתב שברשות המפעל ואף טרה להדירכני בענייני כתב פליגורפיה; למז"ר פרופ' שגא פריזמן ראש המכון לחקר התלמוד ע"ש שאול ליבזמן ליד ביהמ"ד לרובנים באמריקה שאיפשר לי להשתמש בצילומים שברשות המכון ובמפתח ספי ות מחקר התלמודי שהוכן ע"י ציונת המכון; לז"ר נחמן דנציג שסיפק לי באדיבות זימה של קטעי הגניזה של הלכות פסוקות וגדולות להלכות ר"ה; לנאמני הספריה זוניברסיטת קמברידג', לספריה הבריטית בלונדון ולספרייה הבודלי באוקספורד.

ורוי ורבותי: למורי באוניברסיטה העברית בירושלים ובראשם לפרופ' חיים הלל בן ור ז"ל שפתח בפני את העולם המופלא של מדעי היהדות בכלל ותולדות עם ישראל ורס.

ורוי בבית המדרש לרובנים באמריקה ובראשם הגד"ש ליבזמן ז"ל ויבדלו לחיים פרופ' ז דימיטרובסקי, פרופ' ז'וד הלבני ופרופ' ישראל פרנצוס. זכיתי להחאבק בעפר ליהם ולשתות בצמא את זכריהם (ע"פ אבות א"ר).

דריד שלי למורי זרבי פרופ' שמא יהודה פריזמן שפתח בפני את מכניזן של התלמוד בלי. הגז שהכרתיו בשנת חשל"ח זכיתי ללמוד ממנו ללא הרף - גשעוריו, מחקריו, שיחות אישיות. זלמו תמיד היתה פתוחה בפני והוא תמיד קבלני בסבר פנים יפות. שפעמו התלמי לכתוב עבודה זאת ובחשפתמו החמסותי להודאת התורה שבעל פה. אם לחתי למרוס מרומה אנועה לחקר הבבלי זה בעיקר בזכותו. יהי רצון שימשיך ללמוד למד לשמור ולעשות.

רה"פ מנחם שמלצר הקורא השני ולשאר חברי ועד השיפוט - מז"ר פרופ' ישראל צואס, פרופ' מאיר רבינוביץ ופרופ' מיכאל צ'רניק - צרור חודות עבוד עצומתם ורותותם. במיוחד יש לי להודות לירידי פרופ' רבינוביץ מנהלן של ספריית ביהמ"ד בניס באמריקה ולשעבר הדיקן של ה-GRADUATE SCHOOL באותו מוסד שסייע בידי לאורך

"במחקר החוקר משמש בספרות שנוגעת לענייניו, והשאר - אינו בגדר עיוני, משום שהוא יודע שתוקף פלוגי אינו מסוגל לחזות למחקרו משום שעיוניו הם אחרי-וכוחותיו הם אחריים. בפירוט אין הפרש יכול להגיה שום ספר משום שבכל מקום אפשר למצוא דבר שנוגע לו..."⁴

ואף על פי כן הרהבנו עוד ונפשינו לגשת למלאכה קשה ומפרכת זאת כזכרנו את דברי רבי טרפון "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה כן חורין ליבטל ממנה" (אבות ב:ט"ז). כמו כן נזכרנו בדברי הנקנים של שד"ל בספרו אוהב גר על חרגום אונקלוס:

"וכבר זה ידכי מימים רבים שלא לבקש במלאכה אשר אחיל, לבוא עד תכליתה, כי ידעתי רבים לבקשת השלמות אשר אין בידם להגיע אליה, ימנעו עצמם מעשרת המעט אשר בידם לעשותו, וזו גדולה ורבה בחובולות העצלות, כי הסיח וחאמר: מה לדך בן אדם להתחיל במלאכה גדולה וארוכה כזאת, ומי יזעזע היספיקו לך כל ימי חייד להשלימה, או שמא לא תפנה, ותצטרך לעובה - ומחוד כד בן אדם מתרפה ויורש בשל. ומה טוב שיאמר האדם אל לבו: אם אני אעשה מעט, אולי אדם אחי ימנעור ליחסיף על המעט הזה עוד מעט משלנו, וישוטטו רבים ומרובה הדעות; ופעמים רבים, הרבה עשה מי שהתחיל, גם אם לא הרבה עשה, כי נקל להוסיף על אשר הוחל; ורבים מבני אדם יעצרו כח לעלות לראש ההר כשיראו אדם ההולך לפניהם, ואין לאל ידם לכבשו להם זרף חזשה נחייב לא ידעוהו ראשוניים."⁵

יהי רצון שיבואו אחריים ויכתבו פירושים מקיפים אחריים לדפים אחריים ופרקים אחריים של החלמוד הבבלי. רק ע"י כך יתפוס הבבלי את מקומו המרכזי במדעי היהדות במקום להישאר בקרן זווית ולשמש בעיקר כמקור למחקרים בהחומים אחריים.

היקף העבודה

בחרנו בפרק יום טוב משום שפרק זה עוסק בשלשה חומים חשובים בחלכה שמשפיעים על חיי העם היהודי עד ימינו אנו. ואמנם כחוצאה מכך הגאונים, הראשונים, האחרונים, והחוקרים הירבו לעסוק בפרקינו. הפרק מחלק באופן טבעי לשלשה חלקים: הקונטרס של ר' יוחנן בן זכאי ביבנה (דף כ"ט ע"ב-ל"א ע"ב), החפילה של ראש השנה (דף ל"ב), חקיעת השופר בראש השנה (דף ל"ב ע"ב-ל"ה ע"א). חשבנו לכתילה לכתוב פירוט על כל הפרק אבל עם ריבוי החומר החלטנו להגביל את עצמינו לנושא השני, החפילה של ראש השנה, במקרה שזכה להשלים את הפירוט על פרק יום טוב כולו.

ריכוז החומר

- 1. כדי להתגבר על הקושי השני: שהודגש לעיל ניסיונו לרכז את המקסימום של חומר העשוי.
- 2. שם, עמ' 30.
- 3. ש. ד. לוצאטור, אוהב גר, וריעו, חק"ט, עמ' 122-123 והקטע טובא (כלי מראה מקום מדויקו) על ידי קי. לויאס במבואו לאוצר הכמת הלשון, לייפציג, 1914, עמ' א.

מבוא

ראשיתה של חכמת ישראל בתחילת המאה החמש-עשרה הרבו החוקרים לעסוק בתלמוד י.י. בדם כל אחד מהם עסק אך ורק בתחום המיוחד שמסד את חשונת ליבו. חלק החרכו וזו המקפט על פי כתבי יד ובישימה שינויי גיוסא, אחריים כמבן פירושים מדעיים ניינת נבחרות. אחזים עסקו בעיקר בצד הלשוני והסילוני של לשונות התלמוד. ס. חקרו את ההשטררה והריאליה המשתפיה בובלי. לאחרונה גוברת ההתעניינות טונה הסוגיא ותולדותיה.¹ בדם טום זרינו לפירוט מדעי מקיף המסוג בתוכו את שיטות הנ"ל אפילו לדף אחד של התלמוד הבבלי וכדברי דוד גודבלט:

"ODDLY ENOUGH, MODERN TALMUD SCHOLARSHIP HAS NEGLECTED THE TASK OF EXEGES A SYSTEMATIC MODERN COMMENTARY ON BT DOES NOT EXIST. TO BE SURE, HUNDRED PERICOPAE HAVE BEEN EXPLICATED IN THE COURSE OF RECENT LITERARY HISTORICAL STUDIES. BUT WE HAVE NOTHING FOR BT EQUIVALENT TO LIEBERM COMMENTARY ON THE 'TOSEFTA' OR THAT OF NEUSNER ON 'MISHNA-TOSEFTA'... THE ABSENCE OF A FULL, SCIENTIFIC EXEGESIS OF BT IS ONE OF THE FAIL OF MODERN TALMUD SCHOLARSHIP..."²

לאסיתו של דבר אין כשלון זה תמורה. ראשית כל, כתיבת פירוט מדעי לכל טקסט די היא משימה קשה עד מאד. קושי זה הובלט ע"י טו"ו פרופ' תז. דימיטרובסקי ו על מפעלו הפרשני הכביר של הגר"ש ליברמן ז"ל:

"אעדים גדולים צעד המחקר התלמודי והשיג הישגים משייים בתחומים שונים, רק בתחום הפרשנות לא נחוש דבר של ממש. גדולים בתורה וטובים בחכמה, מהם שדיברו וזיכרנו הכנה של פירוט מדעי לתלמוד הבבלי והירושלמי, אבל כנראה לא מאז עוד נבפס לפחות במשמיה; ומהם שהעזו לפתוח, אלא שמשכו ידיהם בראשית העבודה. וקל לנוש את הסיבות לכך: מרכיביו של פירוט כזה מורבים הם, ואפילו חכט גדול קשה לר לשלול בהם במידה הראויה עד כדי ליטול מוכס ועניינם ולהיכנס למקשת פירוט שהיא ממדוגת מישר וחוש, מביקורת ומדעת ולמדנות."³

י השני הוא איתור החומר וריכוזו לשם כתיבת הפירוט כפי שמו"ד פרופ' שרגא זרף הדגיש אף הוא בקשר למפעלו האריך של הגר"ש ליברמן ז"ל:

קצרות הובות של תולדות המחקר בכל התחומים האלה ראה, DAVIO GOODBLAT, "THE BABYLONIAN TALMUD", AUFSSTIEG UND NIEDERGANG DER ROMISCHEN W VOL. 19 II, BERLIN AND N.Y., 1979, PP. 257-336 = THE STUDY OF ANCIENT JUD VOL. 11, THE PALESTINIAN AND BABYLONIAN TALMUDS, NEW YORK 1981, PP. 121 יות לחלו מתזחמות לספר הראשון): ש. ז. הללין, "תלמוד בבלי", אנצקלופדיה ג, כרך ל"ב, תשמ"א, טור 895-857.

גודבלט הנ"ל, עמ' 327-328.
וכרו של שאול ליברמן, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ירושלים, תשמ"ד, 41.

(סוגיא י"ב, מדור הפירוש, שדרות 6-8): עשרות נוסחים הגוונים "זכרון מלכות וסופר" וכדומה (סוגיא י"ד, שה"ג, שדרות 1 ואילך); חמש שיטות בהסבר הפסוק י"ה צבאות יגון עליהם" (שם, מדור הנוסח והלשון, שדרות 10); חמש עשרה שיטות בהסבר המשנה "מתחיל בהורה ומסלים בנביא" (סוגיא ט"ו, מדור הפירוש, שדרות 1); ששה חוקרים העוסקים כמזנה "חנא" (שם, מדור הפירוש, הערות 84-83); שנים עשר חוקרים הדנים במזנה "והקיו" (שם, מדור הנוסח והלשון, שדרות 7); חשעה עשר חוקרים העוסקים ב"שעת השמד" הנזכרת ע"י ר' יוחנן (סוגיא ט"ז, מדור הפירוש, שדרות 8); ארבע שיטות בהבנת הביטוי "השני מתקיע" (שם, מדור הנוסח והלשון, שדרות 1); שטרנה חוקרים העוסקים בנושא של "ספרי חייט" (סוגיא י"ז, מדור הפירוש, שדרות 5-8): וששה חוקרים הדנים במחבר "איפטר" (שם, מדור הנוסח והלשון, הערה 44).

מבנה העבודת

היה ברור לכחיליה שהעבודה צריכה להתחלק לסוגיות וכדוגמת פרק האשה רבה של מ"ר פרופ' שמא פרידמן⁶ כי הסוגיא היא היחידה הטבעית הנוסחית של החלחול הנבלי, ברם, המלבטנו קשות בקשר למבנה הפנימי של הפירוש. לבסוף קבענו שהפירוש לכל סוגיא יורכב משלשה מדורים כוללה: 7

- (א) מדור הסקט:
- הסקט ע"פ כתב יד הימני
- מטרת הש"ס

שינויי גירסא נבחרים

7. זהו פירוט והרחבה של המבנה שהוצע על ידי מ"ר פרופ' שמא פרידמן במאמר "NEW BIBLIOGRAPHIC AND TEXTUAL TOOLS FOR TALMUDIC RESEARCH", NINTH WORLD CONGRESS OF JEWISH STUDIES, DIVISION C, JERUSALEM, 1986, PP. 36-37.

6. פרידמן, מבוא, עמ' 441-442 וראה זיורן על חשיבות הדבר שם, עמ' 314 ואילך. ואורי לציין שמה שקרה אצל חוקרי הנבלי קורה עמה אצל חוקרי המקרא. כלומר, גוברת המודעות שהחלוקה הטבעית איננה חדף בגמרא או הפרק במקרא כי אם בסוגיא בגמרא והפרשה במקרא. למקרא ראה פירושו החוש של יעקב ליכט לספר במדבר (נוסף החערות הבאה) עמ' ה'.

7. לאחר שעשה המבדד שקבענו מבנה הזומה באופן כללי להדנה פירושים שיצאו לאור במאה הזאת כגון בראשית רבה, מהל' חיאודור-אלבק; ויקרא רבה מהל' מרגליות; חוספתא מהל' לייברמן; אגוז רות ומדוש רות רבה, מהל' מ.ג. לרנר, ירושלים, תשל"א; מדרש קודלת רבה, מהל' מנחם היזשטן, תשמ"ב; ספרי בטבר מהל' מנחם כהנא תמוך אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 295-414; ספרא זב"ב מהל' פירושלשטיין, נייר יורק, תשמ"ג; מדוש שטות רבה; פרושין א'-י"ד מהל' שניאן, ירושלים-תל אביב, 1984; יעקב ליכט, פירוש על ספר במדבר [א-י], ירושלים, תשמ"ה.

לטיע בפירוש הפיק. לכל סוגיא בדקנו את המקורות הבאים:

- 1) כתבי יד שלטימפ ופוסטוס קדומים של המשנה; שבעה כתבי יד שלמים של פרק יוס טוב; כל כתבי היד מהגניזה הכוללים אותה סוגיא; זפוס פיאנו, ויניציאה, וקראתא ב' רבשעת הצורך אף בטמונה זפוסים אחוים⁵
 - 2) כל המקבילות במדוש ההלכה, במספוא, בירושלמי, בבבלי, ובמדוש האגדה
 - 3) כ-110 גאוניס וראשוניס על פי דפוסים ראשוניס או כתבי יד
 - 4) 19 פירושים או הרגומים של המשנה
 - 5) 21 אחרוניס
 - 6) 8 חוקרים
 - 7) 8 הרגומים של הנבלי⁵
 - 8) בשאלות והשוכרות של הראשוניס שמצאה בעזרת נפתח הש"ס של חכמי ספרד וצפור ופריקה בעירכת מנחם אלון, נפתח המקורות, כדך ראשון, ירושלים, תשמ"א
 - 9) ספרות המתקור, נעזרתי רבות על ידי "המפתח לספרות המקור המלודי" של המכור חקר החלחול ע"ש פרופ' שאול לייבזמן הממוסס בבית המדוש לרבנים (נוה שכטר) ירושלים. המפתח כולל הפניות לכ-1,000 ספרי מקור שמופתחו לפי דפי החלחול.
 - 10) בגנוסף על המפתחות הקיימים לכתבי העה במדעי היהדות עברתי בעצמי על אחוז גבוה ל כתבי העה שייאו לאור משנת 1820 ועד היום. עברתי על רוב דובס של כתבי העה עברית, נסא בצרפתית, וחלק ניכר של כתבי העה באנגלית.⁵
- חשיבות של ריכוז החומר הוכיחה את עצמה פעם אחר פעם בעבודה זאת, והרי כמה דוגמאות: האלחנז למצוא חמישה עשר חוקרים הדנים בזמנה של תפילה מלכיות (סוגיא י"א, מדור הפירוש, הערות 6-36); עשרים וחמישה חוקרים הדנים בשאלת יוס או ומייס של ראש השנה בא"י (שם, מדור: הפירוש, שדרות 39-41); עשרים חוקרים המכריים תפילה "ובכו תן פחד" היא מלכיות אליבא דר' יוחנן בן נורי (שם, מדור הנוסח הלשון, הערה 18); שמרנה שיטות קדומות לגבי "עשרה האמרות שבהם נברא העולם"
- ג. כתבי היד ושלשם הדפוסים העיקריים מחוארים בפרוטרוט להלן. שאר הדפוסים זומים ברשימת "סימני ערי הנוסח בשינויי הגירסא" להלן בסוף המבוא.
- .. כל הסערים במס' 2-7 ורשומים בניבליוגרפיה להלן בסוף המבוא.
- .. סוף עברתי באופן שיטתי על כתבי העה בגרמנית ועל ספרי יורבל וזכרון.

יצאו אל הפועל, 10 על ידי הסימנים השונים במדויק הפקס (ראה טפוח לחלו בסוף המבוא) הלומד יגלה לראות בצורה גויפת את התפתחות הסוגיא על פי המסקנות שבמדור הפירושי. כלומר, במבט אחד הוא יכול לראות איזו בריירות היו מונחות בסוגיא לכתילה, את הסוגיא המדומה מתקופת האמוראים, ואת החומר שנחטף בתקופת הסתמאי.

מטרת הש"ס

במטרת הש"ס רשמנו פטוקים, משנה, חוספמא, מזדשי הלכה, ירושלמי, בבלי, ומדשיס קדומים. מדשיס מאוחרים כגון ילקוט שמעוני ומדשיס הגדול הובאו בשינויי הגימטא בלבד.

שינויי גימטא

המטרה העיקרית של עבודה זאת היא פירוש מדעי של פרק יום טוב ולא הוציאה ביקורתית של כל שה"ג ולכן ראינו לנכון להציג מכת של שינויי גימטא בכל סוגיא וסוגיא.¹ קודם העתקנו את כל הגימטאים - כ"י, גאונים, וראשונים - בשורות מקבילות זו מעל זו. מש"ג אלה במרנו בשינויים שלהם יש השינויים לגבי התפתחות הסוגיא, אילו היוחסין של נוסחי ראש השנה, או משמעות לשונייה. את השינויים האלה האגנו בשה"ג במדור הפירוש ובמדור הנוסח והלשוני ניהחנו הרבה משה"ג כרם לפעמים האגנו ש"ג בלי לנתח אותם. יש להוסיף שרק חלק מכל סוגיא מוצג בשה"ג אבל כרגע שיעורי נרשם במדור זה נרשמו מתחילת כל השינויים לאותו ביטוי או מילה. הגימטאות רשומות בדרך כלל בקבוצות עם אות מזהה כדי לאפשר זיוון בגימטא א' או ב' במדורים

9. מאיר איש שלום, דבר על אודות החלוצים אס יגול הוא להחוגם כל צרכו, ווינא, תרמ"ה; "הטמלמל", THE HISTORY AND THE FUTURE OF THE TALMUDIC, VOL. 1, 1897, PP. 102-103 PUBLICATIONS OF THE GRAETZ COLLEGE, PHILADELPHIA.

יוסף הלוי, "הכניית להצמח תלמוד בבלי", הדביר, שנה ג', קובץ ז"ט, ניסן-סיון, תרפ"א, עמ' ל"ט-ל"ד; שתי נורנשטיין, מסכת ברכות (פרק א"ד), ירושלמי, תרצ"ב ומסכת מכות, ירושלמי, תרצ"ה ומסכת ראש השנה, ירושלמי, תרצ"ט; HYMAN KLEIN, 1978 JERUSALEM, 64A - 60B GEMARA AND SEBARA IN BABA MEZIA פרשתו, מבוטא, ובמיומדות עמ' 313-314.

10. הנסיון היחיד המוצלח לאורך מסכת שלמה היא שחיים וחצי מסכתו שיצאו לאור ע"י בורנשטיין.

11. ובה עמדה לנו עניינו הדומה של מ"ד פירוש שם פירוש, לאילו. והשוה לדברי אברהם עפשטיין, כתיב ר' אברהם עפשטיין, כרך שני, ירושלמי, ש"ד, עמ' פ"ד; וגם נחוש שלא נשמק יותר מדי בשינויי נוסחאות שאינם מעליים ואינם מורידים... ונחוש איפוא לברר השבת מתוך הפסולת. זאט נביא כל הגימטאות המשונוות שבכתב יד - אז יצא שר הגימטאות והטובות בהפסד הגימטאות המועטות שבכתב יד.

(: מדור הפירוש:

ובנה הסוגיא ומרכיביה

יירוש וצוף לחונן ומבנה הסוגיא

(מדור הנוסח והלשוני:

יירוש וצוף למיילים, ביטויים, בתים, והטבר לשינויי הגימטא

וימרו של מבנה כזה הוא שכל לומד יכול ללמוד את כל הפירוש בוצף או לעיין במדור שעניינו אותו במיזח. החסרון הוא, כפי שליכט מדגיש⁸, שלפעמים קשה ללמוד לדעת יכן להפש את הדרוש לו. ברם אנו מקוה שההבדל בין אמדוריים יחבור מההטבר המפורט הלן וחוד כדי לימוד.

דרך המסקט

וסח הפניס

וסח הפניס הוא כתב יד תימני המונה במספר בנין ירוק שהוא כתיב הטוב ביותר ראה תיאור והרכחות להלן). העתקנו אותו כמות שהוא וכנהוג היום במהדורות של קסטילס תלמודיים. לפעמים חיקנו טעות ברורה או השלמנו השמטה ע"י הדומות בתוך דור הטקסט. חיקון כזה תמיד מסומן ע"י סוגייתם עגולים ומדובעים וכמקובל בקרב לומדיה והמפרשים מוררי דורות. יש שלשה דברים בכ"י שלא נכללו במדור הטקסט שעמיתם שכניס: שם החזיה תמיד ושום אצלינו בהזר "ה" (לצורה בכ"י ראה תיאור תה"י להלן); השמון ~ שמטון מילוי מקום בסוף שורה השמט אצלינו (ראה הטבר לסימן ה בתיאור כתיב להלן); שיר שמאלית שמטון מסומנת בכתיב ע"י נקודה לא מסומנת כללנו, מאידך הסימן י באמצע מילה כן כלול במדור הטקסט ופירושו שבכתב היד מילה את מחולקת לשתיים בין שתי שורות (ראה הטבר בתיאור כתיב להלן).

לוקח הטקסט לשורות ולשכבות

לוקח הטקסט לשורות איננה נובעת מכ"י והוא הדין לגבי הדגשה השכבות השונות בסוגיא. החל מימני ר' מאיר איש שלום מספר חוקרים הדגישו שיש צורך להופים את

אקסט של הבבלי לא בוצף אחד כפי שהיה נהוג עד עתה אלא בצורה שתבליט את השקלא אריא שבסוגיא ושחוגיש את השכבות השונות של כל סוגיא.⁹ אולם משם מאד הצעות נאלה לייבט הנ"ל, עמ' ה'.

מדור הפירוש

טבנה הסוגיא ומרכיביה

בכל סוגיא מדור הפירוש פותח בסיכום הממצאים שבאותו מדור המכונה "טבנה הסוגיא ומרכיביה". מכיון שהפירוש בעצמו לעמים ארוך ומטונן ואינו לנכון לסכם את ממצאי הפירוש בטעיף אחד או שניים. טעיפים אלה ממארים בקיצור את המרכיבים של הסוגיא ומסבירים את חולדות הסוגיא והיינו מה הייתה צורתה המקורית ואיך היא התפתחה וצמחה עד לצורתה הנוכחית.

הפירוש

הפירוש מכוסס על ההנחה המקובלת היום בקרב חוקרי הטבלי שהתלמוד הבבלי הוא יצירה ספרותית מובהקת פנימה במשך מאות בשנים. כל סוגיא עשויה לכלול סוגיא עתיקה מתקופת האמוראים המורכבת מביציות ומימרות, סוגיא משוכללת יותר ופרולת הבאות ושקלא וטריא של בעלי סתם התלמוד, והוספות מאוחרות מתקופת הגאונים. על פי הנחה בסיסית זאת הפירוש גופו מתרכז בעיקרו בשמירה החומיים:

1. הבנת זכרי החנאים ע"פ השוואת המשניות והברייתות למקביליותן במדושי ההלכה, בתוספת, ובידושלטי. שיטה זאת מכונה לעמים "בקורת המקורות" (SOURCE CRITICISM). לדוגמאות ראה סוגיא י"א, שורות 26-38 (מקומה של קדושת היום במוסף של ר"ה) וסוגיא ט"ו, שורות 1, 3, 7 (שיטת ר' יוסי בסדור הפסוקים במד"ו).
2. תיחוס זכרי סתם התלמוד והפרדת זכריו מדברי חנאים והאמוראים. לעמים זכרי סתם התלמוד משולבים בתוך ברייתא והפרדת השכבות דורשה עיון וליבון. לדוגמאות ראה סוגיא י"א, שורה 13; סוגיא י"ג, שורות 9, 12; וסוגיא י"ד, שורות 2-6, 8-10.

3) פירוש עצמאי של זכרי האמוראים לאחרי הפרדת זכריהם מדברי סתם התלמוד. לעמים שיטה זאת מובילה לפירוש חדש לגמדי של המימרות או להבנה חדשה של חולדות הסוגיא.

14. ראה פרידמן, מביא; המבוא של דוד הלבני למקורות ומסורות לשבת, ירושלים, תשמ"ב; גודבלט (לעיל, שורה 1), עמ' 314-318; והספרות הרשומה אצל מנחם צבי פוקס, מרבץ נ"ה (תשנ"ו), עמ' 212-213. יש להזגיש שלמות שאני מקבל את שיטתו של פרידמן באופן כללי, לרבותא דמילתא טרחתי לכתור את השיטה בכל סוגיא וסוגיא.

חורים. הגרסאות רשומות בדרך כלל בצורה הזדגתית כשהגרסאות המצדה מופיעה ראשון גירסת הארזכה בסוף.

דוע, גירסאות הגאונים והראשונים קובעות ברכה לעצמן בקביעה הגרסאות הנכונה זיהוי זמנם ומקומם של כמהי היר.12 ברט לא ראי זה כראי זה כי הראשונים לעמים תיקור מן הזכרון או בציטוט הפשי ולעמים הבאות מהגמרא אצלם "חוקנו" על ידי עתיקים. לכן המתדירים האחרונים של הבבלי נהגו לרשום כמהי יד לחוד וגאונים אשונים לחוד.13 אנו הפרדנו בין כמהי יד של המשנה והבבלי ממד לבין מקורות ביילים וראשונים מאידך על ידי מקף כדלהלן: כמהי יד - ראשון. כשמספר נוסחים שונים רטא מסוימת הם תמיד רשומים בסדר זה:

י: יד של המשנה: ק, פ, לו, פט, מל, נ, פק
ז: יד של הבבלי: ג, ה, מב, ד, ס, ע, ה, ל, א, ו, מ, פפ (לפי קרוי הגירסת סבכו להלן)

ני: וראשונים רשומים לפי סדר גיאוגרפי ובמורד כל איזור גיאוגרפי לפי סדר נורווגי. הסדר הגיאוגרפי הוא: גאונים, הימן, צפון אפריקה, ספרד, פרובנס, גז, איטליה.

מה למעט בהערות השתמשנו בכמה סימנים בתוך שינויי הגרסאות:
[... = קטע קרוע או בלתי קריא.
... = הקריאה איננה וודאית.
... = ציטוט הפשי.

שנת סופר וודאית.
< = גירסת בגליון של כמה היד או בין השיטין.
= תמילה מסירה באותו נוסח.

ראה מ"מ לדברי הגר"ש ליבנמן אצל פרידמן, לאילן, עמ' 107, הערה 76 והוסף ומן, המבוא לחורב"פ לזועים, עמ' י"ט והמ"מ בהערות 32-33 שם.
ראה גמרא שלמה לפסחים, ירושלים, תש"ז-תש"ו (כ"י ב"הלופי גרסאות" זונים ב"גאור גרסאות"); מאיר שמה פלובלוס, דקדוקי סופרים: מטבח גיטין, גין ק, תשכ"ו, עמ' 7-8 ("שינויי גירסאות" מול "הערות") ודקדוקי סופרים השלים מה זרעים ולבבל כהובלו, טוטה, יבמות, ונדדים ("שינויי גרסאות" לחוד ורנח" למטה לגרסאות הראשונים). על הצורך להפריך בין כמהי יד לראשונים ראה העו, לאילן, עמ' 107 והשוה 211-210, Pp. 1931, VOL. 91, APTOWITZER, RES.

קריאת שמע וקבלת עול מלכות שמים): סוגיא ט"ז, שורה 8 (שנת השמד וחקיעה השופר):
סוגיא י"ז, שורות 5-8 (למה לא אומרים הלל בר"ה וי"כ): ושם, שם (ספרי חיים
וטפרי מתיים).

מדור הנוסח והלשון

במדור זה ניסינו ליישם את השיטות הקיימות במקורות הטקסט וחקר לשון חז"ל והארמית
הבבליית לשם פירוש רצוף של טקסט תלמודי. מדור זה מתמקד בעיקרו בארבעה תחומים:

1) החיפוש אחר ענפים או קירבה בין עדי הנוסח של מסכת ר"ה. למקורות בתחום זה
ראה להלן במאור כתבי היד ובמחשבים של "ענפי נוסח וקווי גיזסא" שבסוף המבוא.

2) במאמר "לנוסח המקורי של המכילתא ד' ישמעאל" דניאל בווארין כותב: "הנה
נותר לי רק לשער כיצד נשתבש הנוסח, לפי הכלל הפיזיולוגי הידוע, שהמבקר נוסח חייב
להסביר גם את מקור השיבושים המשוערים." 16 גם אנוני ניסינו להסביר את המקור לכל
שיבוש ואף את הטעמים להתפתחות של גרסאות שונות של קטע מסויים. והרי כמה
דוגמאות לפירושים מהסוג הזה: סוגיא י"א, שורה 18 (שהרי פגע בשביתה ראשון):
סוגיא י"ב, שורה 3 (הני עשר כנגד מי); שם, שורה 44 (הללהו בצלילי שמע); שם,
שורה 5 (רב יוסף); סוגיא י"ד, שורה 1 (אין מזכירין זכרון מלכות ושו"פ); שם,
שורה 10 (ה' צבאות יגן עליהם); שם, שורה 27, 30 (מלכות שיש עמה חרועה): סוגיא
ט"ו, שורות 10-11 (חאנא): וסוגיא י"ז, שורה 8 (וישראל אומרים שירה).

3) כמו כל פרשן ניסינו להטביר מילים וכיטויים מתחמים. הרבה ממילים אלה כ"כ
מורגלות בפנינו שאף אחד לא טרח לפרשן כראוי. והרי כמה דוגמאות: גבורות (סוגיא
י"א, שורה 1): ברכת כהנים (שם, שורות 3, 7); וכשקדשו ראש השנה באושה (שם, שורה
31): וחקיקין (סוגיא ט"ו, שורה 7): חיבה (סוגיא ט"ז, שורה 1): והעובר לפני החיבה
(שם, שם).

16. סידרא ב' (חשמ"ו), עמ' 10 וראה החבאה שם בהערה 17.

דוגמאות ראה סוגיא י"ב, שורה 4, 44 (דברי ר' לוי): שם. שורות 6-8 (דברי ר'
וחנו): סוגיא י"ג, שורה 3: (פסק החלכה של שמואל): וסוגיא ט"ו, שורות 8-13
דברי רב הונא).

השוואת מיטרות מקבילות או סוגיות מקבילות בבבלי ונסיון להסביר את המיקום
אקורי של המימרא/סוגיא וקשר הגומלין שבין המקבילות. לדוגמאות ראה סוגיא י"ב,
ערו 69-108 וסוגיא י"ז. שורות 3-8.

נעשה נסיון לא רק לפרש קטע או ביטוי אלא גם לסקור את תולדות הפירוש לאותו
טע ולעיתים אף להסביר את הנימוקים של הפרשנים השונים כגון גיזסא, נוסח החפילה
אקומר וכדומה. 15 לדוגמאות ראה לעיל בסעיף על ריכוז החומר.

לעיתים עיון בכל הפירושים שנאמרו על ביטוי או קטע סתום הוזכר לפיכך חדש או
פירוש נשכח של אותו קטע. לדוגמאות ראה סוגיא י"א, שורות 16, 18 (קדישהו
ושיית כל מלאכה): סוגיא י"ג, שורה 11 (הפוחת לא יפתות משבע): סוגיא י"ד, שורות
1-20 (שאו שערים וכו'): וסוגיא ט"ו, שורה 1 (מתחיל בתורה ומשלים בנביא).

דברי החוקרים נלקחים בחשבון בכל סוגיא וסוגיא. אולם לעתים רבו דבריהם
זיזה כה רבה אז הם מחודשים חידוש כה גדול שיש צורך לדון בשיטותיהם באריכות
ביסודיות. כלומר, במקרים אלה המחקר בעצמו הופך למקד הדיון. לדוגמאות ראה
י"ו ב"לשנא אחרינא" משוער של סוגיא י"ג (מדור הפירוש שם, הערות 36-46) וי"ו
ודך אחר משוער של טז"ו הפסוקים במז"ו (מדור הפירוש לסוגיא ט"ו, הערות 41-50).
פירוש של נרשאים הקשורים להסטרודיה, תולדות התפילה, ואמנות ודעות חז"ל.
דוגמאות ראה סוגיא י"א, הערות 6-36 (זמן חיבורם של מלכיות זכרונות ושופרות):
ז, שורות 39-41 (ר"ה יום או יומיים בא"י): סוגיא ט"ו, שורות 11 (הקשר בין

השוואה גורלברג, שבת, עמ' כ"ה למטה.

מרכיב ביהוד את שני הענפים. 23 לא זז אף זר. גם המגיה של כ"י ג' הכיר נוסחיים משני הענפים. חלק מההגהות זרמות לנוסחי המזרח²⁴ וחלקן לנוסחי אירופה. 25

ממצאים אלה משוייכים מאוד לא רק לגבי תולדות הנוסח של סמכת ר"ה כי אם לתולדות הנוסח של הבבלי. הרי הרכוחו בנוספה שמבחינה קודקולוגית כ"י ג' נכתב במזרח וכנראה במחילת המאה ה"א. אם כ"י מזרחי עתיק כבר ממוג בחו"ג גירסאות משני ענפי נוסח בירון מאד שהנוסח "המפודי" אינו נובע מספרד בימי הביניים כי אם משישבורח בכל במקומות הגאוננים. הנחה זאת הוציאה ממציאי של מו"ד ש. פריזטן בב"ס פרק ו'²⁶. יחד על כן, היא נחמכה ע"י העובדה שבששה מקומות בעבודה זאת גם נוסחי הגאונים מתפצלים לכמה ענפי נוסח שונים.²⁵

כתיב ולשויו: מלכיות (י"א, 6); וְטָמְאָם (=ושוים, י"א, 7); וְכַשְׁמִקְדָּשׁוֹ (י"א, 31); מעשר מלכיות (י"ב, 1, 2); ה'לְקַיִד (י"ב, 4); עשר זבדוח (י"ב, 5); דאיעבד (ט"ו, 2, 5); בר ר' וסי (ט"ו, 7); חלחה (ט"ו, 8); חאנא (ט"ו, 10); מירקחתי (י"ז, 3).

שיבושים: יש מספר קטן של שיבושים והשמטות. 27

כתב יד ג'

- זוהו כתב יד מזרחי שנכתב כנראה במאה ה"י-י"א. 28
-
- 23. י"ד, 5, 13.
- 24. י"א, 18; ט"ו, 6.
- 25. י"ב, 4; ט"ו, 9.
- 26. פריזטן, לאילן.
- 26א. י"ג, 13; י"ד, 3, 4, 5, 9, 10.
- 27. כגון י"א, 40; י"ז, 16.

28. לחיבור קודקולוגי מלא ראה בנוסחה. כ"י ג' קיים רק לסוגיות י"א-י"ב (עם המשיניות של שאר הסוגיות) אבל בגלל משיבותו החלטנו לכלול אותו בזיון שבאנן.

לנסוף, פישנר גרסאות המשפוח כתיב, דקדוק או סגנון בעייתיים או חשובים. זרי כמה דוגמאות: חנניה (סוגיא י"א, שורה 33); חליין (סוגיא י"ב, שורה 4); שראלים (סוגיא י"ג, שורה 12); לירחמא (סוגיא י"ד, שורה 4); קאמא (סוגיא ט"ו, רה 6); השני מתקיע (סוגיא ט"ז, שורה 1); ראש שנה (סוגיא י"ז, שורות 3, 5, 6).

ערי הנוסח

לן יש חיבור תפורט של עשרה כתיב היז ושלש הדפוסים הקדומים של פרק יום טוב ופיעים בשינויי הגרסא. 17 כל חיבור כולל ושימת ספרות, חיבור קודקולוגי, 18 יון כתיב הנוסח העוסק בין השאר בקיצור או הרחבה, 19 קירבה לכ"י או ראשונים ריים, כתיב ולשויו, ושיבושים.

כתב יד ג'

1. כתב יד מזרחי שנכתב כנראה במחילת המאה ה"א. 20
2. קיצור או הרחבה: כ"י ג' אינו מקצר כמו כ"י"ה ואינו מאריך כמו נוסחי בני אלא שומר על אריכות בנינונית כמו כ"י"ב וכ"י"ט.

רבה לנוסחים אחרים: כ"י ג' הוא נוסח מעורב שדומה הן לנוסחי המזרח כגון ג'⁵, 21 והן לנוסחי אירופה כגון ט', ל, וחכמי פרובנס ואיטליה. 22 לעתים הוא

החיבור הקודקולוגי של כתיב שדקנו בצורה פזיית מלא יותר מאלה שבדקנו רק יצעות צילומים. רק שלשה כ"י"י מן הגניזה - ג', 5, ג', 22 - מתוארים פה בשלימות הם נשמרו. לחלק ניכר של הגמרא חשפרש בעבודה זאת. את שאר קטעי הגניזה ורנו בנוספה אבל טרם עמדנו על סייב הנוסח שבהם.

על חשיבותו של חיבור כזה ראה בנוספה הערה 16 ועל שימת הרישום ראה שם בפנים ורה 24 ואילן.

לענין זה השווינו בעיקר כמה משפטים סחמיים כי החומר הסחמי הוא הגמיש ביותר את סגל, מגילה, עמ' 274, סוף הערה 4; פריזטן, לאילן, עמ' 139 באמצע; מנחם פוקס, מרכיב נ"ה (חש"ו), עמ' 212. ואלה הן השורות שבדקנו: י"א, 9, 39; י"ז, 7; י"ד, 5, 16; ט"ו, 7.

- לחיבור קודקולוגי מלא ראה בנוספה.
- י"א, 33, 37; י"ב, 4, 8; ט"ו, 9; י"ז, 3.
- י"א, 39; י"ד, 4, 16; ט"ו, 5.

ז"ל ויבדל לחיים טובים פרוץ שטא פריזמו כבוד עמדו על התופעה של שני ילישני
 אחריני עתיקים של מטי פסחים ובי"ט כאשר שניהם נובעים משישבוה בכל בתקופה
 הגאונדים. 38 אליעזר סגל גם רוסז על אפשרות כזאת במטי מגילה. 39 ברם רוזנטל
 ופרזמן השחיתו את טענתם על שניה או שלשה נוסחים הגורדיה קוחו ילישנא אחרינא
 ואילו לפנינו ילישנא אחרינא שקיים בנוסח אחד בלבד ושאינו מאשר ע"י גירסאות
 הגאונדים. לכאורה אם כן אפשר לטעון: לפיכך תיקונים וגרסאות שהוכנסו לגמרא ע"י
 לומד אחד מאוחר על דעת עצמו, אולם אין טענה זאת מתקבלת על הדעת משתי סיבות:
 א) קשה לשער שלומד כלשהו יעזר לשלוח יד בנוסח הבבלי בצורה עקבית ולעתיים
 קרובות כל כך. ב) רוב הגירסאות העצמאיות ב"י 22 נמצאות בחומר הטמני אבל
 במקום אחד (י"ד, 27) נשמדה גירסא של בריהא הזוהה לגירסת המושפעה והשונה מכל
 נוסחי הבבלין שינוי זה מליד שינוי עתיק ולא בהגהה או תיקון של סופר זה
 או אחר. עתה ראוי לכדוק את הדרך השני של כ"י 22 = מטי שבת ק"ג ע"א - ק"ד ע"א
 לדאות אם אף הוא שמו על ילישנא אחרינא של מטי שבת.
 כתיב ולשוו: וכשיקדשו (י"א, 31): עים (י"א, 36, 37): זעין... (במקום ז"א,
 י"א, 38): דויד (י"ב, 4): חלים (שם): איבילהו (י"ג, 4): לממרי (י"ד, 5): פיקדו
 (י"ד, 16): שלר' השנה (ט"ז, 1): הילל (ט"ז, 2, 3, 6).
 שיבושים: לטרות חשיבוהו של כ"י 22 אין הוא נקי משיבושים. מאאנו שש טעיות
 בולטות. 40

38. א.ש. רוזנטל, ילישנא אחרינא, בעיות במחורת הנוסח של החלטוד הבבלי,
 הקונגרוס העולמי השני למדעי היהדות, ירושלים, תשי"ז, תקצ"ד הרצאה, ומדור:
 הלמוד וספרות רבנית, עמ' י"ד-ט"ו ובמלך האנגלי סם עמ' 18-19; רוזנטל, לעריכה:
 א.ש. רוזנטל, ספר חנוך ילון, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 281-283, 321; רוזנטל,
 הלמוד בבלי, עמ' 5-6, 53-54. פרזמן, לאילן, עמ' 138-142, 147-148, 149, יש הבדל
 חשוב בתפוסתם. לפי רוזנטל בשעת העלת הבבלי על הכתב כבר היו שני נוסחים מוגרסאים
 וקבועים בעל פה, ואילו לפי פרזמן הבבלי היה "נוסח" כחוב של הבבלי לפני ההתפלגות
 לענפים או לא ראו בו נוסח קבוע ומחייב. אותו נוסח גמיר עובד גמיר דרביים שונות
 וע"י כך נוצרו ילישני אחריני. סיכום זה מבוטא על דבריו המאלפים של משה
 בנבויץ, נוסח פרק שבועות שחיס בתרא בבבלי: מהדורה ביקורתית... עם מובא, חיבור
 לשם קבלת חזק מוסמך באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ז, המבוא, עמ' 10-1.
 אני מודה למר"ר פרופ' שטא פריזמן שהפנה את חשומתי לבי לחיבור זה. על ענין זה
 השורה גם סגל, מגילה, עמ' י"ח-י"ט ומיליקובסקי, טור עולם, כרך א', עמ' 134.

39. סגל, מגילה, עמ' 272.
 40. י"ג, 3-2, 5, 6, 10-11; ט"ר, 6; ט"ז, 5.

טיב הנוסח: קיצור או הרחבה: בדומה לכ"י 22, כ"י 5 הוא נוסח קצר. 29
 קירבה לנוסחים אחרים: כ"י 5 הוא נוסח מזרחי יחיד 30 הדומה במידה מסויימת
 ל-22 אבל הקרוב יותר לכ"י מכלל כ"י אחר. אמנם בכמה מקומות כ"י 5 מסכים
 עם שאר הנוסחים וכנגד כ"י 22 אבל בכמה מקומות קרטיים הוא גורס כמו כ"י 33.
 כתיב ולשוו: אילא (י"א, 9): ביבני (י"א, 32, 34): אמר להי (י"א, 36): מיכלל
 (י"א, 9): טעשר סלכיו (י"ב, 1, 2): דויד (י"ב, 4): חליון (שם): היליל, ההילל
 (ט"ז, 2).
 שיבושים: יש מעט מאד שיבושים בכ"י 5.
 כתיב יד 22 - ילישנא אחרינא של פרק יום טוב
 זהו כתיב יד מזרחי שנכתב ככל הגרסא בזמן קדום. 34
 טיב הנוסח: קיצור או הרחבה: זהו נוסח קצר בדומה לכ"י 22. 35
 קירבה לנוסחים אחרים: בעשרה מקומות כ"י 22 דומה לנוסחים מזרחיים כגון ח ו-1
 או מזרחיים למחצה כגון ג 36 אולם בעשרים ושניים מקומות כ"י 22 שזמר על גירסא
 עצמאית לגמרי שאינה דומה לא לכתבי היד ולא לגאונים ולראשונים 37 א.ש. רוזנטל
 29. י"א, 9, 31, 38; י"ב, 4, 7.
 30. ראה י"א, 31 "אח השנה" - 5 הוא היחיד לגרוס כמו ספרא, תוספתא, וירושלמי.
 31. י"א, 13, 31, 39; י"ב, 7.
 32. י"א, 6, 25, 27, 36; י"ב, 3, 7, 8.
 33. י"א, 10, 31, 36, 37, 38, 39; י"ב, 39; י"ג, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

קונטרסטים: כתב היד ברור כעת בצורה מטורפת לגמרי ולכן אי אפשר לק

הקונטרסטים ע"י ראיה. 43 ברם למזלינו נותרו סיגנטורות נחתלות ובטופו
הקונטרסטים במסכת ר"ה. 44 שיטה הסיגנטורה הנחולה הימה גזילה במידת כב

45.1222 והרי הדוגמאות ששרדו:
דף ר"ב = ר"ה ט"ז ע"ב שורה 23 מילת שמיירה "מעשיהם" מעל לסיגנטורה ז.

דף ר"ב = ר"ה ט"ז ע"ב שורה 36 מילת שמיירה "הי" מעל לסיגנטורה זא. בעת
דף ר"ב = ר"ה ט"ז ע"ב שורה 25 מילת שמיירה "על" מעל לסיגנטורה זב. מעת

דף ר"ב = ר"ה ט"ז ע"ב שורה 38 מילת שמיירה "הפריזים" מעל לסיגנטורה זג.
דף ר"ב = ר"ה ט"ז ע"ב שורה 38 מילת שמיירה "הפריזים" מעל לסיגנטורה זג.

במסכת סוכה אין סיגנטורות כנ"ל אבל יש אולי שיטה אחת לשמירת סדר הק
בדף 8ב' בצד ימין למעלה = סוכה ל"ה ע"ב שורה 4 יש המספר הערבי ג] =
ובדף 9א' בצד שמאל למטה = ל"ו ע"א שורה 6: יש אחר מספר. הכוונה אולי
מעבר מקונטרס לקונטרס אבל אין הדבר בטוח כלל וכלל. 48

ג

43. למיזר מפורט של הזפים ראה קאה, עמ' 6 ולכן אין טעם לחזור על הרי
פרופ' בצלאל נרקיס היה בספריית המיינר בשעה שבדקה את כ"ח ואף הוא
לקבוע את הרכב הקונטרסים ע"י ראיה.

44. במחילה קונטרס כ"א אין סיגנטורות. אולי זאט ט"ס או אולי הסיגנטור
45. בית-אריה, עמ' 65.
46. שלש הנקודות מעל הסיגנטורה נחתכו.
47. בית-אריה, עמ' 61.

48. כי לא יחכו שקונטרס 20 נמצא במסכת סוכה וקונטרס כ' במסכת ראש השנ
בית-אריה עמ' 66 למטה ואולי המספר ג דומה במפקידו ל- V המתואר שם.

1/2

נוסח הפנים

[ENLOW MILLER COLLECTION 319] JTS RAB. 108 תיקני 108

ה1752

A. MARX, "A NEW COLLECTION OF MANUSCRIPTS", PAJUR VOL. IV (1932-33), 1
P. 146 = A. MARX, BIBLIOGRAPHICAL STUDIES AND NOTES ON RARE BOOKS AND
MANUSCRIPTS IN THE LIBRARY OF THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA,
N.Y., 1977, P. 422

- 1. רנדלט, לשמונת הפתיחה, עמ' 248.
- 2. פוקס, סוכה, עמ' ס"ד.
- 3. קאה, עמ' 7-5.
- 4. ברנר, בערכו.
- 5.

הכתב: תימני רבני. זה דומה במידה מסוימת לכ"י המובא אצל מלאכי בינת-אריה
וקולט סיראט, אוצר כ"י עבריים מימי הביניים, חלק ראשון-לדורות, ירושלים-פאריס,
תשל"ב, מט' 169 שנכתב במימן בשנת 1491. לפי הרב ברנר הכתב נובע מהמאה ה"ד או
הט"ו ואילו לפי הכרעתם של המכון לחלומי כ"י עבריים כ"ח נכתב במאה ה"ו.

החומר: נייר. אין קורוס ומבדחים כמו בכל כתבי היד מתימן מימ"ב. 41

שרמדי קונטרסטים: יש מילות שמירה בקצה המהוץ של עמוד ב' של כל דף 42 חוץ מבפרי
לולב וערבה ושמה מילות אלה נזחכו שם. גם גימטריה מילה שמירה אבל שם פינת הדף
נחתכה. מאידך, בסוף כל קונטרס יש מילות שמירה בסוף עמ' ב' מיד לאחר השקט
כשהמילה מסוגרת בין המינים: יי. פעם אחת בדף 14ב' = ל"ה כ"ט ע"א שורה
28 יש מילה שמירה כזאת ("שאינו") למרות שלא מדובר בסוף קונטרס. כנראה זאט ט"ס.

- 41. בית-אריה, עמ' 29.
- 42. רובן אינן מופיעות בצילום כי הן מצויות מחת לנייר דבק. מילים אחרות
נחתכו במידה מרובה במשך הדורות.

י"ג

בשורה-הבאה. שיטה זאת שכיחה מאד בחימוני. 54. כתיבת המילה האחרונה בשורה באלכסון.
שיטה זאת שכיחה מאד במדורח. 55. המעניין הוא שלמרות כל האמצעים הנ"ל קו השוריים
השמאלי אינו ישר כלל וכללו

ניקוד: יש נקודה על כל שיון שמאלית. לעתים רחוקות מאד יש היבנה מנוקדת כגון
"אמר" בסוגיא י"ב, שורה 6.

סימנים גרפיים שונים: הסימנים שמסביב לשומרי קונטרסים שנוצרו לעיל מופיעים גם
מסביב למיליים "הדונא עלך ארבעה ראשי שנים" (דף סאג), "הדונא עלך יום טוב שלראש
השנה" ו"סליק מסכתא בטינע שמיא" (דף ב'ב'ג). הסימן ' משמש בתור פסיק ויש
נקודותיים בסוף משנה או בסוף סוגיא על החיבור "הנני" ו"גמר" יש הסימן ^ או "י".

שם ההזיה: יזי וגם יזי - אין צורות כאלה אצל לאוטרבד.

הגהות שוליים: יש מעט מאד הגהות. לדוגמא בדף ג'ב' = ר"ה כ"א ע"ב שורה 6
"שלוהין" נכתב ביז אחרח מעל לסימן ~ למילוי מקום. ובדף ג'א' = ר"ה ל"ב ע"ב
שורה 44 "פלא חותכין" ונשוליים ביז אחרח "ואין".

חלוקת המשניות והפסקאות: המשניות מפוזרות לאורך כל פרק משנה משנה במשומה
כשלפני כל משנה כתוב "מתכני" ולפני כל סוגיא כתוב "גמר" עם רווח בשני צידי
המילה. יש גם פסקאות קצרות מהמשנה לפי הצורך.

זמנו ומקומו: ברור מהכתב, הסיגנונות, והאמצעים לשמירת השוליים שכי"ה נכתב
בתמו. הכתב מוסז כנראה על המאה ה"ד-ט"ו אבל זמנו המדוייק טרם נקבע.

54. ביח-אריה עמ' 102 ולוח מט' 25 וקארה עמ' 7 והערה 23. אצלנו שיטה זאת
מופיעה בין השאר בסוגיא י"א שורות 1, 16 וסוגיא י"ב שורה 5.
55. ביח-אריה, עמ' 103. לדוגמא דף ג'ב' = ר"ה כ"ט ע"ב שורה 31: יצאה.

י"ד

הקונטרסים רק קונטרס כ"ג ברי"ה נשמר בשלמותו. קונטרס זה מכיל עשרה דפים
וא' - ב'23 = המישה גליונות וזהו ההרכב הרגיל של קונטרסים במדורח. 49

קף כתב היד: כ"ה כולל כעתי"ה ט"ז-י"ח, כ"ב-ד', כ"ח-ל"ה; יומא כ"ג ע"א;
וכה ל"ב-מ', מ"א-מ"ג, מ"ו-מ"ח. 50. אין ספק שכ"ה כלל לכמהילה את מסכת ר"ה
זה. יומא פרק ב', וטובה פרקים לולב הגזול ולולב וערבה. ברם יש להניח
החילה כ"ה כלל את שלל המסכתות האלה בשלמותן (ואף יומא?) כי אם היו לפחות
קונטרסים של עשרה דפים ז"א שהיו לפחות 240 דפים בכ"ה המקורי

יוב ושטרט: לא מצאתי אבל בודד כלל אין ניקוב ושטרט בכ"ה מנייר. 51

ד"ס: 16 X 21-20.9 X 16.8-16.7 (13.3-12.7) אולם יש לציין שהשוליים נחתרו
ה ולעתים אף למעלה.

וח: 20.

ע"ם לשירת קו השוליים: יש ארבע שיטות רגילות. הסימן ~ למילוי מקום בסוף
הי. 52. כתיבת החילה המילה בשורה אחת והמילה כולה בשורה הבאה; 53. שיטה זאת
זה מאד בכ"ה. כתיבת החילה מילה בסוף שורה עם סימן הקיצור ' וסוף המילה

ביח-אריה, עמ' 44.

לרשימה יוחר מפורטת ראה קארה, עמ' 6.
ביח-אריה, עמ' 69.
ראה ביח-אריה, עמ' 88. סימן זה נמצא בסוגיא י"א בשורות 9,8,4 ובסוגיא
שורות 29,11.

שם, עמ' 88-89. לדוגמא דף ג'ב' = סוכה כ"ה ע"א שורה 5: ש' /שטעם.

כתיב ולשוו: עקיבה (י"א, 4); זורא (י"א, 38); מעש מלכיות (י"ב, 1, 2); תליו (י"ב, 4); עשד דיברות (י"ב, 5); האוי (= הזר, י"ב, 7); הפנות (י"ג, 1); ארא (= ארעא, י"ד, 5); והלוד (= והלד, י"ד, 10); דיאנא (ט"ו, 2, 5); בר ר' יוסי (ט"ז, 7); תאנא (ט"ז, 10); שלראש השנה (ט"ז, 1); מקוה (= מקרא, י"ז, 2); מיכל (י"ז, 3); ראש שנה, מלאכי שרת, וכיוס כפורים (י"ז, 3, 5, 6).

שיבושים: קארה (עמ' כ' ועמ' 12-20) כבר עמד על התופעה המפתיעה שכי"י של הבבלי מתומן מלאים בשיבושים. זכר זה עוד יותר מפתיע לאור הגרסאות והלשון המשויחים שבכי"י אלה. כי"ח אינו מהוה יוצא מן הכלל. יש השמטות של מילימ, השמטות ע"י הדומות, ונכמה משפטים יש סדר מילימ מסוים. 64. אם כן, למה העמדנו אח כי"ח כנוסח הפנים של מהדורתנו? כמה הוא עולה על כי"י אחר המלא שיבושים כגון כי"ח? המבדל הוא בטיב הטעיות והשיבושים. 65. בכי"ח רוב השיבושים הם השמטות טכניות של הסופר ואילו בכי"מ ונוסחי אירופה רוב השיבושים נובעים מהלמודים והמציגים שתיקנו ושיפרו והגיהו את הטקסט על כל צעד ושל. מחקבל הרושם שבתיקון המתכלו על החלמוד הבבלי כטקסט מקודש שאסור להגיהו, לשיפרו, או לתקנו. זה מוכח ממיעוט ההגהות בכי"ח כולו ומתעובדה שבכל המקומות הנ"ל אף מגיה לא תיקן את השיבושים הבולטים לעין כל. כחוצאה מכך כי"ח שמר על נוסח קצר ופשוט כפי שהמבדל לעיל ולכן העמדנו אותו כנוסח הפנים של מהדורתנו.

- 62. י"א, 39; י"ב, 3; י"ד, 7; י"ד, 3; י"ז, 4; י"ז, 6.
- 63. י"א, 27; י"ב, 3; י"ד, 8; י"ד, 17.
- 63א. ראה לעת עמה י"א, 6; י"ד, 7; ט"ו, 9; י"ז, 3 (פעמיים). 4.
- 64. י"א, 24, 27, 32, 37, 40; י"ג, 5, 9; י"ד, 4, 6, 15-16, 29-32; ט"ו, 2, 12.

65. יש להזגשי שהדברים להלן נכתבו לפני שראיתי את דברי הרב קאפה שהובאו לעיל והתברר שכונותי לדעתו.

טיב הנוסח: קיצור או הרחבה: במאמר "ש"ס תימן: דף ממטכ"ח הנוב יוסף קאפה כותב:

"יהדות תימן הצטיינה בשמרנות מופרזת וכבדה עין שמרה על כל ספריה לבלתי תה למישהו לנגוע בהם ולהכניס בהם תיקונים, בניגוד לשאר חלקי תבל, שטייניו ו'היקוניו' והוספו וגרעו ו'שכללו' בכל השיהים. יהדות תימן שמרה על הנוסח המקורי בקפדנות מרובה כפי שאפשר לראות ב'נוסחיה' ההלכות, המודרשים ומב"ם ורס"ג וכ"ו, ונעשיו גם בנוסח הש"ס [= דף ממטכ"ח] שלפנינו. נוסח מקורי מקוצר וזיפה הנוסח מכל סדרוילי לשור ונכפילות מיותרת כאשר יראו המעיין. דוגמא זו הנה [דוגמא לש"ס המקורי שהיה בידי יהדות תימן, הש"ס שלא תלך בו ידיו...]. 55.

אינני יודע אם החלמוד מתמרן הוא החלמוד "המקורי" אבל שאר דברי הרב קאפה תואמים להפליא את כי"ח של מטכ"ח ראש השנה. בשמונה-עשר מקומות בסוגיות שניזדונו בעבודה זאת כי"ח שומר על הגירסא הקצרה ביותר. 57. דבר זה בולט במיוחד בקטעים סמטיים. 58. לפעמים גירסא כזאת מקויימת ע"י הל' פה"ה היד מהגניזה אבל בהרבה מקרים כי"ח בלבד שמר על הגירסא הקצרה. לא זו אף זו, ברוב רובם של מקרים אלה הגירסא בכי"ח היא רק הקצרה ביותר אלא גם המדוייקת והפשוטה ביותר. 59. מכיון שכך, העמדנו את כי"ח כנוסח הפנים של מהדורתנו.

קירבה לנוסחים אחרים: כי"ח דומה במידה גדולה לכ"י 60. הוא גם דומה לעמים קרובות ל-ג', לגליון של ג', או ל-61, 22. מתוך כתי"י מאירופה כי"ח דומה ביותר לכי"מ. 62. מתוך הראשונים הוא מקורב לר"ח. 63. לא מצאנו קירבה בולטת לספרות הגאונים 63א. אבל יתכן שזה נובע מהיקף העבודה.

- 56. יוסף קאפה, "ש"ס תימן: דף ממטכ"ח הנוב", סיני כ"ח (תש"ז), עמ' כ' וחלק מדברייו הובאו ע"י יוסף טרובי, על החלמוד במימן, חל אביב, תשל"ג, עמ' כ"ה. על כי"י של הבבלי מתמרן ראה גם קארה, עמ' כ"ח-כ"ט והספרות שם; סגל, מגילה, עמ' 27-87 וסיכום בעמ' 86 ובקיצור בתרביץ נ"ג (תשמ"ד), עמ' 51-59 וסיכום בעמ' 59; פוקס, סוכה, עמ' ס"א-ס"ד; ושלמה מורג, מחקרי ערות וגניזה מוקדשים לפרופ' שלמה דב גויטיץ, ירושלים, תשמ"א, עמ' 149, הערה 41, ועמ' 151, סוף הערה 50.
- 57. י"א, 9, 25, 39; י"ב, 7, 8-7; י"ג, 4, 5; י"ד, 5, 9, 21, 23; ט"ו, 4; ט"ז, 4, 5, 6, 7, 8.

- 58. כגון י"ב, 4, 7; י"ד, 5; ט"ז, 7 ועוד.
- 59. יש רק מקרה אחד (י"ד, 21) שבו הקיצור בסופו גרע מהבנת הענין.
- 60. י"א, 9, 18, 31, 39; י"ב, 4, 7, 9, 18, 31, 39.
- 61. י"א, 18, 31, 39; י"ב, 7; י"ג, 2, 3-2, 4, 5; י"ד, 4; ט"ו, 9; י"ז, 6.

היקף כתב היד: מועד קטן י"ט ע"א - סוף (וא'14-ב') : ראש השנה (א'53-א); סוכה (א'103-ב') : תענית (א'105-א) : מגילה ב' ע"א - כ"א ע"א - כ"ח ע"ב (א'160-ב').

ניקוב וטרסטוס: טרס נבדוק.

טימדיים: "פולרי" לפי שטיינשיינדר ומלטר, "פולרי גרול" לפי רבינוני. טימדי השנה: הזכרוב טרס נבדוק.

שורות: 25 במס' מו"ק, ר"ה, סוכה: 29 במס' תענית: 32 במס' מגילה.

אמצעים לשמירת קו השוליים (בר"ה): הרחבת האותיות א, ד, ה, ל, ט, נ, ק, ר, ת בסוף השורה. 69. לעתים רחוקות הסופר השאיר רווח בין שתי האותיות האחרונות בשורה⁶⁸ וכרגיל בטפרד. 71. יש סימן נפוץ מאוד למילוי מקום בסוף שורה - ׀ - הנראה כמו ׀' תפרד. 72. דחיסת אותיות בסוף שורה. 73.

ניקוד: רק מצאתי דוגמא אחת בדף 249 = סוגיא י"ג, שורה 4: "הכי קאמי" אבל זה נחוסף ע"י מגיה.

סימנים גרפיים שונים: הביטוי "מתני" המופיע לפני כל פסקא חתיד כחוב באותיות גדולות פי שנים מהרגיל עם קווים בשני צידי המילה.

- 69. ביה-אריה, עם' 87.
- 70. לדוגמא א'47 = ר"ה ל' ע"א שורה 48: דאיבני י.
- 71. ביה-אריה, עם' 87.
- 72. השרה שס, עם' 88 והשרה אוחו טימן להלך בכ"ס.
- 73. שס, עם' 89.

מג = כתב יד מינכן ב' = מינכן 140

ופרות

רנ"ג רבינוני, דקדוקי סופרים, כרך א', ברכות, מינכער, 1868, עמ' 36-38. שלמה זלמן טריטיק, מלאכת שלמה, מינכער, חר"ל, הקדמה, עמ' ב'.

שטיינשיינדר, עם' 81-82. צבי מלטר, מטבת מעניית, ניו יורק, 1930, עם' ח'.

ע. היילסהיימר, הלכות גזירות, כרך א', ירושלים, חשל"ב, עם' כ"ז, הערה 77. רודונטל, לשמועת הפתיחה, עם' 247.

פוקס, סוכה, עם' ט"ז. סגל, מגילה, עם' 214.

וכמה: ספרדי מרובע או בינוני אבל כמה"י נכתב ע"י הרבה סופרים שונים. מו"ק ר"ה סוכה נכתבו כנראה ע"י סופר א"ז. מטבת מעניית נכתבה ע"י לפחות שני סופרים. במגילה יש לפחות שני סופרים. הכתב של מס' ר"ה דומה למה כתבי יד שנכתבו בספרד מאה ה"ג כגון כ"י פאריס 82. Heb. של נביאים שנכתב בוורגוש בשנת 661207 כ"י 2-66/1 Oxf-800 Heb. של סוף ספר דברים שנכתב בפניה-פיזאל בשנת 1254.

הזמיר: קלף לפי שטיינשיינדר ומלטר. זמיר קונטרסים: אין במס' מו"ק, ר"ה, סוכה ומעניית. יש במטבת מגילה בדף 144ב', 151ב' (= סוף כמה"י). אולי חוסר הניסיון לשמור על סדר הקונטרסים מצביע על קדמות.⁶⁷

וונטרסים: הזכר טרס נבדק בגוף כמה"י. לפי שזמיר הקונטרסים שבמס' מגילה יש תנ"ח שבמס' מגילה היו קונטרסים של שמונה דפים = ארבעה גלילות. זהו ההרכב הרגיל בכ"י מקלף בספרד בימיהם.⁶⁸

- 68. לצילום ראה מלאכי ביה-אריה זקולט סיראט, אוצר כתבי יד עבריים מימי-הביניים, ולק ראשון-לחומר, ירושלים-פאריס, חשל"ב, מס' 1 ו.
- 69. ביה-אריה, עם' 51.
- 68. ביה-אריה, עם' 48, 49.

וגיטא מזוזתית. 77

כתיב ולשון: עקיבה (י"א, 4 ועוד); דאיטנד (ט"ו, 2, 5); מלחה (ט"ו, 8).

שיבושים: יש מספר קטן של שיבושים והשטות. 78

ש = דפוס פיזרר (רע"א או 79) של גרשם שונציני

מפרות

1. L. ZUNZ, "SOLOMON BEN ISAAC GENANNT RASCHI", ZEITSCHRIFT FUR DIE WISSENSCHAFT DES JUDENTHUMS, VOL. I, 1822, P. 369-80.
 2. לברכט, עמ' 91-92.
 3. רבינובויק, מאמר, עמ' כ"ד.
 4. E.M. ADLER, "TALMUD PRINTING BEFORE BOMBERG", FESTSKRIFT...DAVID SIMONSEN, COPENHAGEN, 1923, P. 84.
 5. E.M. ADLER, "LES EDITIONS DU TALMUD DE PESARO", REV VOL. 89 (1930), P. 101, 103.
 6. אמ. הברמן, מדפוסים בני שונציני, וינה, חר"ג, עמ' 53 = פרקים בתולדות המדפוסים העבריים וענייני ספרים, ירושלים, חס"ח, עמ' 61-62.
 7. E.M. ADLER, "TALMUD MANUSCRIPTS AND EDITIONS," ESSAYS PRESENTED TO J.H. HERTZ, LONDON, 1942, P. 17.
-
77. י"א, 4 והשנה גם י"ד, 4; י"ז, 3, 4.
 78. י"ב, 5; י"ג, 4; ט"ו, 7, 10; י"ז, 4.
 79. החשעה הראשונה לפי רבינובויק והבטון והשניה לפי אולר ואילו פרידנרג נמנע מלחשי. בכל אופן יש הסכמה כללית שסמ"ו"ה נדפסה בי"ו רע"א ל-רע"ט.
 80. הסעיף הרלוונטי חסר בהדגום העברי תולדות רש"י של שמשון בלאר, ווארשא, חר"ג, דף ט"ב ע"ב.

שם ההוייה: י"י כמו לאוסנד ט"י 56.

הגהות שוליים: יש הגהה אחת או שתיים כמעט בכל עמוד, חלק בכתב מדובע ע"י הסופר הראשי וחלק בכתב ספרדי בינוני ע"י לפחות שני מגיזה שונים.

חלוקת המסגרות והפיסקאות: כל המסגרות מופיעות במרוכז בראש כל פרק וכדברי רבינובויק ושטיינשניידר. בנוסף על כך יש פיסקאות קצרות לפני כל סוגיא עם לשון התעשה "סתני" באותיות רבות.

זמנו ומקומו: שטיינשניידר ומלטר יחסו את כימ"ב לצדפה או אשכנז אבל הכתב וכתב ההגהות טעידים כמאה עדים שמדובר בכ"י ספרדי. באשר לזמנו רבו הדעות. ע. הילדסהימר יחסו לחקופת הגאונים על סמך הדמיון שבין גרסאותיו לגרסאות של ר"ג. בעל דק"ס סבר שהוא "נכתב זמן רב קודם לאלף הששי" (= 1240) על סמך ההגהות שבנו שטיינשניידר יחסו בסימן שאילה לתהילה המאה החמש-עשרה וספר המקורות רושם 1450 בערך. דעות אלו רק מעידות באיזו מידה קשה להסתמך על קני מידה חיצוניים סובייקטיביים כדי לתארד כ"י. 74 הכתב מלמד שכ"י מ"ב נכתב בספרד במאה ה-י"ג. תאריך בטוח יותר ייקבע רק לאחר בדיקה קודקולוגית של המקור.

טיב הנדוסה: קיצור או הרחבה: כ"י מ"ב אינו מקצר כמו כ"י"ה ואינו מאריך כמו נוסחי אשכנז אלא לרוב נמנה עם הנוסחים הבינוניים באריכותם.

קיצרה לנוסחים אחרים: כימ"ב הוא כנראה נוסח מעורב הדומה לנוסחי המורה מהד ולנוסחי ספרד מאידך. בהרבה קטעים מ"ב מקורב לכ"י"ה ולכ"י"ה מן הגניזה ומכל כתי"ה מאירופה הוא ה"סדרות" ביומ. 75 מצד שני לעתים הוא מסכים דומא עם נוסחי ספרד ונגד נוסחי המורה. 76 לנסוף, יש דוגמא אחת ברורה של קונפליקט של גירסא אירופאית והשוה לדברי שטרק, מבוא, עמ' 276, הערה 23.

75. י"א, 39; י"ב, 3, 7; י"ד, 5, 17.
76. י"א, 25; י"ב, 4, 9; י"ד, 9.

ב = דפוס דוניאל בומברג, ויניציאה, רפ"א

ספרות

- 1. רבינוביץ, מאמר, עמ' ל"ה-מ"ז.
- 2. אברהם ברלינגר, כתבים נחרטים, כרך שני, ירושלים, תש"ט, עמ' 165-175 ובמיוחד עמ' 168, 173.
- 3. פרידברג, תולדות הדפוס העברי באיטליה הנ"ל, עמ' 61-62.
- 4. אמג, הברמן, המדפיס דניאל בומברג: ורשימת ספרי בית דפוסו, צפת, תשל"ח, עמ' 34 (וראה הספרות שם בעמ' 25).
- 5. פוקס, סוכה, עמ' ס"ט-ע"י.
- 6. סגל, מגילה, עמ' 111.

סיב הנוסח: דפ' בומברג מבוזס בעיקרו על דפוס ש' כפי שרבינוביץ, פוקס, וסגל הדגישו. לכן החיבור הנ"ל של דפ' ש' תקיף גם לגבי דפ' ב'.

יש רק להזגיש שיבוש אחד שהוכנס ע"י מדפיסי ויניציאה. בסוגיא ט"ו, שורה 10 דפ' ש' גרס כהוגן "חגא" ודפ' ב' שיבש: "ח"ש". שיבוש זולתו נמצא בכ"ס ובאוצר הכבוד ואולי נכאן ראיה שמדפיסי ויניציאה נעזרו בכ"ס ספרדי.

קב = דפוס קראקא ב', קראקא, שט"ג

ספרות

- 1. רבינוביץ, המבוא לדק"ס לר"ה, עמ' 2 בהערות.
- 2. רבינוביץ, מאמר, עמ' פ"פ-פ"ג.

סיב הנוסח: במקומות הנ"ל בעל דק"ס הדגיש שהחל מדף י"ח ר' יצחק פודוסיץ, המדפיס של דפ' ק"ב, השתמש בדפוס מוגה ע"פ כ"י כי ייש בה שינויים גדולים משאר הדפוסים⁸⁷ אולם אין להניח שהיה לו כ"י כי אם כן הוא היה מודיע על כך בשער. בין כך ובין

8. ח.ד. פרידברג, תולדות הדפוס העברי באיטליה, מהד' ב', ת"א, תשט"ז, עמ' 55.

9. דימיטרובסקי, שירי בבלי, עמ' 112 ואילך וביחוד עמ' 115-117.

10. פוקס, סוכה, עמ' ע"י.

11. סגל, מגילה, עמ' 111.

גיב הנוסח: קיצור או הוחבה: דפ' ש' אינו מקצר כמו כ"ה י"א אינו מאריך כמו נוסחי אשכנז אלא בדרך כלל נמנה עם הנוסחים בעלי אורך בינוני.

הירבה לנוסחים אמרם: דימיטרובסקי הניח שדפוס פיזור מבוזסיים על כ"י מספרד ואילו סגל הניח ששני הדפוסים מקדומים של מט' מגילה - פיזור ודיניציאה - שייכים לענף הצרפתי-אשכנזי של מט' מגילה! אנו עדיין לא בודקנו את מט' ר"ה כולה אבל לעמ' ומה דפ' ש' מצטייר כנוסח מעורב מאד. לעתים ש' ג' ו' כמו כ"ה ונוסחי המזרח, ו' עתים כמו נוסחי ספרד, ו' פעם אחת כמו הראשונים בפדובנס, ו' פעם אחת כמו הר"ד איטליה, ו' פעם אחת כמו נוסחי אשכנז, ו' יתר על כן, פעם אחת יש בדפ' ש' ו' ו' של גירסת כל כח"י ע"י גירסת הר"ד, ו' איך ספק איפוא שהענין טעור דיקה נוספה.

ח"ב ולשון: הילים (ג"ב, 4).

יבושתי: יש מספר קטן של שיבושים כגון השמטת מילה, הוספת מילה, והשמטת אות, ו'.

- 4. י"א, 8; י"ד, 4, 21.
- 4. י"א, 40; י"ז, 7, 9, 10.
- 1. י"ז, 3.
- 1. י"ד, 5.
- 1. ט"ז, 5.
- 1. י"ג, 6.
- 1. י"ג, 10; י"ד, 4, 15; ט"ו, 3, 5; י"ז, 6.

החומר: קלף מסודר לפי חוק גורגוריו: שער, בשר, רשף, שער כשכל קונטרס פותח בצד השער. 93.

שומרי קונטרסים: יש מילה שמירה או מילוח שמירה בסוף כל דף שמיני עם שלש או ארבע נקודות מעל המילה.

קונטרסים: יש שמונה ופים = ארבעה גליונות בכל קונטרס כפי שמוכח מנדיקת כחה"י ומשומרי הקונטרסים. זהו ההרכב הרגיל של קונטרסים בכ"י על קלף מספרד. 94.

היקף כתב היד: כ"ס כולל כעת פסחים ל"ה ע"ב - נ"ז ע"ב (= אמצע פרק שני עד סוף פרק רביעי), צ"ט ע"ב - קכ"א ע"ב (פרק ערבי פסחים); דף ו"א-ב"ב: מסכת ראש השנה (דף כ"ב-כ"ג); ומסכת סוכה עד דף מ"א ע"ב (דף סג"א-ב"ב, ו"א) עם פירודיו מסוף המסכת (דף כ"א-כ"ב). אין ספק שכ"ס כלל לכתיחה את מסכת פסח ראשון כולה (פרקים א-ד, י'), מסכת ר"ה, ומסכת סוכה. בקולופון בסוף ערבי פסחים (דף כ"ב) נאמר "מליק פירקא וטליקא לה מסכתא דפסח ראשון" ובקולופון שבסוף מסכת סוכה (דף כ"א) שרדו המילים "מליקא מסכת סוכה".

ניקוב ושרטוט: יש ניקוב בשני צידי הדף. לעמים יש גם ניקוב פחות בולט כדי לכוון את השרטוט לקווי השוליים. יש שרטוט במשני צדי לכל השרדות ובשני השוליים של כל דף. לאחר קיפול הקונטרס, השרטוט נעשה לכל זוג של שני ופים בעמ' א' של הדף הראשון. 95 שיטה זאת מצויה אך ורק בצפ"ד. ההלכתה היא הראשונים ונעשתה יותר נדירה רק לאחר אמצע המאה ה-י"ד. 96 האותיות נחלו מהשרטוט, דבר שמוחז כנראה על ידי: 93. ביח-אריה, עמ' 41. 94. שם, עמ' 43, 48. 95. אח הפרטים האלה למדתי מתיאור שנכתב בשנת 1970 ע"י יזיד י"ד מרדכי גלצר וחוזתי נחונה לי אף בזה. 96. ביח-אריה, עמ' 75.

כך ברור שדף ק"ב הושפע מכתב יד. בסוגיות וידיו מצינו עשייה שינויים של ממש בידי דף ק"ב לביד הדפוסים שקדמו לו. 88 ככל הנראה דף ק"ב הושפע מכ"י אשכנזי כי בשלשה מקרים הוא דומה לנוסחי אשכנז. 89 במקרה רביעי ק"ב דומה לנוסחי ספרד ולכ"י א"י. אבל מכיון שב"א הוא בעיקרו אשכנזי (ראה להלן) אין זה כוונתו את ההשערה הנ"ל. 91 לנסוף, ראוי לציין שבשני מקומות דף ק"ב גורס גירסת עמאית לגמרי. 92.

ס = כ"י אדלר 850 = כ"י סמינר 1606 JTS RAB.

ספרות

1. קטלוג אדלר, עמ' 18.
2. רוזנטל, לעריכתו, כרך א', עמ' 1-3 בעמוד הראשון.
3. נאה, גמרא שלמה, במבוא של רמ"מ כשר, עמ' 21.
4. רוזנטל, לשמועת הפתיחה, עמ' 248.
5. פוקס, סוכה, עמ' ס"ז.
6. ברומי, בערכו.
7. רוזנטל, הלמיד בבל, עמ' 55.

הכתב: ספרדי מרובע. הכתב דומה להרבה כתבי יד שנכתבו באזור ספרד משנת 1184 ועד תחילת המאה ה-י"ד.

- 88. י"א, 9, 12, 32, 37; י"ב, 4; י"ד, 15, 16; ט"ו, 9; י"ז, לפני 3, 6.
- 89. י"א, 32; ט"ו, 9; י"ז, לפני 3.
- 90. י"א, 12.
- 91. אולם ראה י"א, 9 איפה שק"ב דומה לנוסחי ספרד/המזרח.
- 92. י"א, 37; י"ד, 15 אבל זה יכול להיות שבוש.

2

מהכתב, מכתב ההגות, ומשיטה השטרטית. כאשר לזמנו, ד"ר ברומר טען שזהו כ"י ישר נושן, ד"ר רוזנטל סבר בהיבטו השני שזהו כ"י ישר, וספר המקורו רושם 1250. ד"ר מרדכי גלצר ממפעל הפלוגופיה העברית בדק את כה"י בדיקה קודקודולוגית מליאה ולדעתו הוא יוראה קדום יותר לכ"י מן אמצע הנאה ה-13 מספר 98a ולכן הוא רושם "מאה 12?" כלומר כ"י נחמ בתחום ה"ספרדי" וכל הנראה לא מאוחר משנת 1250.

טיב הנוסח: קיצור או החבה: כ"י הוא נוסח בינוני בארכו שאינו מקצר כמו כ"י וגם אינו מאריך כמו נוסחי אשכנז.

קירבה לנוסחים אחרים: כמות מקומות כ"י חולק על כ"י 99 אבל בכל זאת הנוסח הקרוב ביותר אליו הוא כ"י 100 ובר זה כ"י ביה"ד בטוגיא"ד, שורה 15 היכן שיש טעות משותפת בין כ"י וכ"י. בקרב היראשנונים כ"י מקורב לר"ף, ר"ש, רבינו מנחם, המגורו, רשב"ק, שבה"ק, ר"ד, ר"ן על הר"ף, ריב"ב, וחיבור המשנה 102 יתר על כן, לפי א.ש. רוזנטל בחיבורו הראשון כ"י הוא אחד מהנוסחים שלא הושפע בכלל ע"י חכמי צרפת ואשכנז. ברור איפוא שכ"י הוא נוסח ספרדי מובהק. זה מוכח מהבדיקה הקודקודולוגית, המקרבה לדאשנונים בספרד ופרובנס, ומחוסר החשפה של חכמי צרפת ואשכנז.

כתב וליטון: חלים (י"ב, 4); דאיעבד (ט"ו, 2, 5); קאמא (=מאמר, ט"ו, 6).

שיבושיים: כ"י אינו כתיב דווקני, יש בו שיבושים מכל הסוגים - השמות ע"י הומוגות, השמטת מילים, מיוזג מילים, החלפת שמות, החלפת אותיות. 103

98. אבל לא דוקא מספרד. לפי הקטלוג של ברומר, כה"י הובא מקהיר.

- 99. י"א, 12; י"ד, 5; ט"ו, 10-11 והשנה גם י"ז, 3.
- 100. י"א, 9, 12-10; י"ד, 4, 10, 17; י"ז, 4, 6.

- 101. ראה י"ד, 4, 5 והשנה גם י"ז, 3.
- 102. ראה י"ד, 17 והשנה גם י"ז, 3.

- 103. י"א, 24, 27; י"ב, 6; י"ד, 12; ט"ו, 10-11; ט"ז, 5, 6-7; י"ז, 7 ועוד.

2

קדמות, 96א

מימדים: 27.3 X 36 X 16.8-17.8.

שורות: 30.

אמצעים לשמירת קו השוליים: הרחבת האותיות א, ד, ה, ה, ד, ל, ס, ר, ה בסוף השורה. הסימן ך הנראה כמו "זלח" הפוך למילוי מקום בסוף השורה כמו בכ"י ב. לעתים קרובות מאד הטופר הפסיק מילה באמצע וכתב אותה שוב בשלימותה בשורה הבאה. במקרים אלה הוא נקט כשהי שיערות: בדרך כלל הוא קוטע את האות האחרונה באמצע אבל לפעמים הוא כותב חלק מהמילה והסימן ה"ל לאחר האות האחרונה של המילה הקטועה. 97

מרות כל השיטות הנ"ל קו השוליים השמאלי אינו כלל וכלל.

וימנים גרפיים שונים: הביטוי "מתני" המופיע לפני כל פסקא כחוב באותיות דולות פי שתיים מהרגיל עם רווחים משני צידי המילה.

ס ההוייה: י, ה, הודמה ללאותרוב חס' 16.

גהות שוליים: יש הגהות רבות ע"י מוהלים שונים בין השיטין ובמיוחד בשוליים - לקו ככתב ספרדי מרובע, חלקו בכתב ספרדי בינוני, וחלקו בכתב ספרדי קודמני.

ציקת המשניות והפסקאות: כל המשניות מופיעות במרוכז בראש הפרק. בנוסף על כך פסקאות קצרות לפני כל סוגיא, חלקן עם לשון המצעה "מתני" באותיות רבות וחלקן יי לשון הצעה אבל עם רווח בשני צידי הפסקא.

זכר ומסומן: כ"י הוא כ"י "ספרדי" 98 וכתבני א.ש. רוזנטל ומרדכי גלצר. זה מוכח זא. ראה להלן, הערה 111.

ב. ביח-אריה, עמ' 89. שיטות אלה נפוצות במיוחד באשכנז אבל קיימות גם גירורים אחרים. לדוגמא של השיטה השניה ראה דף 27א.

כחה"י וממילוח השטירה. הרכב זה רוגיל באשכנז ובספרד. 107

- היקף כתב היד: ראש השנה ב' ע"ב עד ל"ה ע"א (כמה שורות חסרות בסוף) (דף ו"א-222 ב'); יומא עד פ"ז ע"א (דף כ"ג-270 ב');: מוגיגה (דף ז"ו-90 א');: ביצה (דף 290 ב'-118 ב');: מוגילה (דף 152 א'-152 ב');: מוכה (דף 152 ב'-108 ב');: מועד קטן (דף 189 א'-212 ב');: מענייה עד ל' ע"א (דף 213 א'-236 ב').

ניקוב ושרטוט: אין ניקוב. יש שרטוט בשני השוליים ולשררות ע"י מכשיר חוד. כל הקונטרס שרדטס ביחד לפני הקיפול על צד השער של הגליון החיצוני של הקונטרס. זאת מופעה לא ידועה עד כה בכ"י עבריים אבל שביחה בכ"י לטיניים. 108 הכתב חלוי מקורי השרטוט.

מימדים: 27.8 X 22 X 22.5 (18.5).

שורות: 32, 34, 35, 36, 37.

אמצעים לשמירת קו השוליים: ההתכת האותיות ד, ה, ס, ת בסוף שורה לעתים רחוקות. גם הסופר של יומא מרחיב אותיות כגון א, ד, ל, ט, ר, ת. לסופר הראשי אין סימני למילוי מקום בסוף שורה אבל ביומא הסימן // מופיע לפחות פעם אחת בכל עמוד. שני הסופרים לעתים קרובות מחילים מילה בסוף שורה, קוטעים אותה באמצע אות וחוזרים על המילה בשלמותה בשורה הבאה. זאת שיטה רגילה באשכנז ובאיטליה. 110 למרות אמצעים אלה קו השוליים אינו ישר אצל שני הסופרים.

- 107. ב"א, עמ' 43, 48.
- 108. ב"א, עמ' 71 ותערה 134 ובשיחה אישיה בלונדון בינואר 1985.
- 109. זיכרון, מוגלית, ומלטר לא דייקו בספירת השורות.
- 110. ב"א, עמ' 83.

פרת

- לברנט, עמ' 54.
- דק"ס לר"ה, מכו, עמ' ז וחיאוד בעמ' 7.
- קטלוג מוגליות-לונדון, כרך ב', עמ' 53.
- מלטר, מסכת הענינה, עמ' ח"ט-י.
- רוזנטל, לשמועת הפתיחה, עמ' 247.
- פוקס, סוכה, עמ' ט"ח.
- סגל, מוגילה, עמ' 108-109.

מרה: מרה. מוגליות קובע שהכתב הוא "ספרדזי מרובע העיטה לסגנון הרבני = הבינוני" ברום אין זכרון נראים. ראשית כל, הוא בעצמו הכתיב בעובדה שכ"ל נכתב ע"י כמה סופרים. ממבד שיהיה סופר אחד למס' יומא וסופר שני לשאר המכתומ. ענינה, מוצאן של הכתב מוטל בספק אבל ברור לגמרי שהכתב אינו ספרדי. מאידך, דף 223-264 נכתב ע"י סופר אשכנזי מובהק והכתב של ההגהות הוא אשכנזי בינוני טראשית המאה ה"ג. פרופ' ביה-אריה משער שכ"ל נכתב באיטליה או באשכנז בסוף המאה ה"א - המאה ה"ב אלא שאין לנו דוגמאות של כתב אשכנזי מאותה תקופה.

- החומר: קלף 104 המסודר לפי חוק גרורוי: שער, בשר, שער, שער. 105
- שטרזי קונטרסים: יש מילות שסירה בסוף כל קונטרס. כל שופר כתוב במאוזן ומקושט במשולש של נקודות או כמה קבוצות של נקודות.
- קונטרסים: בכל קונטרס יש שמונה דפים = ארבעה גליונות. 106 זה מוכח מכדיקת 103א. כך קבע פרופ' ביה אריה כשבדקנו את כחה"י בלונדון בינואר, 1985.
- 104. מוגליות קורא לזה SELL. בשעת הבידיקה לא הבחנתי בכך.
- 105. ב"א, עמ' 41.
- 106. לפי מוגליות יש 28 קונטרסים של ארבעה גליונות והאחרון מורכב משלושה גליונות. ברם הוא לא הכתיב בכך שהדף הראשון והאחרון של מס' ר"ה נחלשו.

טיב הנוסח: קיצור או הרחבה: כ"ל הוא נוסח בינוני עד ארוך, 112

קירבה לנוסחים אחרים: כאמור לעיל, כ"ל מקורב לכ"ס הטפרדי יותר מכל נוסח אחר. 113 יתר על כן, פעם אחת הוא מקורב לראשוניים בטפרד ופרובנס אף כשכ"ס חולק עליו. 114 ברם לפעמים כ"ל מסכים דוקא עם כ"י 22 העצמאי 115 ובמקום אחר (כ"י 116) יש בו קונפליציה של גירסת 22 עם גירסת נוסחי אירופה. כמו כן, יש קירבה מסוימת בין כ"ל לכ"י 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200.

כתוב וולטון: תילים (י"ב, 4); בענו (ט"ו, 9); ניביד (ט"ז, 7); מקרי (י"ז, 2).

שיבושים: יש מספר קטן של שיבושים. 118

כ"ל - התגיה של כ"ל

זמנו ומקומו: לפי פרופ' מלאכי ביז-אריה, כתב ההגהות הוא אשכנזי בינוני מראשי המאה ה-10. המאה ה-10.

טיב הנוסח: קירבה לנוסחים אחרים: ל* מקורב לנוסחי אירופה בכלל ולנוסחי אשכנז

- 119. יש להניח שהתגיה שאב מכ"י אשכנזי מובנה.
- 112. ראה י"א, 39 - ומש עשרה תיבות! מצד שני ראה י"ד, 5 - שבע תיבות בלבד.
- 113. ראה לעיל, הערות 99-100.
- 114. י"ז, 7.
- 115. י"א, 36; י"ד, 30; ט"ז, 5.
- 116. י"א, 36; י"ז, 3.
- 117. י"א, 27; י"ז, 37.
- 118. י"א, 24, 41; ט"ז, 3, 10-11.
- 119. י"א, 2, 36, 37; י"ד, 27; ט"ו, 8, 9; ט"ז, 5.

ניקוד: אין.

סימנים גרפיים שונים: במס' יומא יש הסימן / הנ"ל למילוי מקום בסוף שורה. שם זהויה: יי אצל הטופר הראשי הדומה אבל לא זהה ללאוטובד מס' 16. יי אצל הטופר של מסכת יומא שגם דומה לנ"ל. גם השם אלהים שונה בין שני הטופרים: אדיס אצל הטופר הראשי; אדיס במס' יומא.

הגהות שוליים: יש הרבה הגהות בכתב אשכנזי בינוני בכל עמוד של כה"י גם בין השיטין וגם בשוליים. המגיה לא רק הוסיף מילים ושורות אלא מתק מילים רבות באמצעות קו. פוקס מציין שטופר מאוחר עבר והשתיר אותיות מסוימות במקומה מאוחר יותר.

ולקט המשיניות והפסיקאות: כפי שרבינוביץ ומרגליות ציינו, המשינה של כל פרק ורכוז לפני הגמרא נפסקאות מהמשינה פזורה לאורך כל הפרק עם הציון "מתני". פעמים הפסיקא קצרה ולפעמים היא כוללת משינה שלמה כפי שפוקס מציין. הטופר ראשי משאיר רווח של תיבה אחת לפני ואחרי המילה "מתני". הטופר של מס' יומא עתיים משאיר רווח של שתי תיבות או יותר לפני ואחרי "מתני".

אנו ומקומו: רבו הדעות בנושא זה. לפי רבינוביץ הכתב "נכתב לפי השערת המגנים רוב לשנת ק"נ" (1390). לפי מרגליות (ומשם אצל מלטר) כ"ל נכתב בספרד, נראה וזהו הי"ב-י"ג. לפי הכדסנט שבמכוון לחצותי כ"י נכתב באשכנזי מאה הי"ג-ד ולכך מסכים אליעזר סגל אלא שלדעתו קיימת אפשרות שהוא נכתב בצרפת, הפרטים וולוקולוגיים מצביעים על אשכנז - הכתב של מס' יומא, כתב ההגהות, הקונטרסים של בעה גלינונה, יצירת שם זהויה, וייחית הכתב מהקוראים מוסחז כנראה על חקופה זמנית וייכתב בהגהות מלמד שכ"ל נכתב לא מאוחר מראשי המאה ה-10. לכן יש לשער יי"ל נכתב באשכנזי במאה הי"ב אולם הדבר טעון בדיקה נוספת.

1. כך אמר לי פרופ' ביז-אריה פלוגרין בינואר 1985.

שומרי דפיס: אין שומרי דפיס פורמליים אבל לעתים קרובות מאד הסופר חזר על החיבה האמורנה של ע"ב בראש ע"א של הדף הבא. שיטה זאת אופיינית במיוחד לכ"י מספר 121 והוא גם מצוי במסכתה של הבבלי שנדפסו בספרו לפני הגירוש.¹²²

קונטרסים: בכל קונטרס יש שמונה דפים = ארבעה גליונות כרגיל בטפוח. 22א1 הקונטרסים מסודרים ע"פ חוק גרורוי: שער, בשר, שער.¹²³

היקף כחה"י: בבלי נרכוח, משנה זרעים ובלבי מועד: ברכוח (דף ו"ב); פאה (דף א"א); זמאי (דף א"א); כלאים (דף ב"ב); שביעית (דף ג"ג); חרומה (דף א"א); מעשרות (דף א"א); מעשר שני (דף ב"ב); חלה (דף ז"ז); עולה (שם); בכורים (דף א"א); שבת (דף ב"ב); עירובין (דף א"א); פסחים (דף א"א); יומא (דף ו"א); ראש השנה (דף ב"ב); סוכה (דף ב"ב); חגיגה (דף א"א); ביצה (דף א"א); תוער קטן (דף ב"ב); היגרות (דף א"א); מגילה (דף א"א); שקלים (דף ב"ב) - משנה בלבד). סה"כ 184 דפים.

ניקוב ושרטוט: יש ניקוב בשוליים הפנימיים בלבד, כארבעה ס"מ מן הכתב. יש שרטוט במכיר חז בכל דף בנפרד גם לשורות וגם בשני הצדדים של כל עמודה.

מימדים: כ"י מונומנטלי: 44.5 X 35.4 (24 X 124) יש שתי עמודות בכל עמוד, כל עמודה ברוחב 11 ס"מ.

121. ביח-אריה, עמ' 60-59 והשוה לכ"י ג' 12 בנספח, הערה 137.

122. דימיטרובסקי, שרידי בבל, עמ' 30, 43.

123. ביח-אריה, עמ' 43, 46.

124. שם, עמ' 41.

124. המימדים הרושמים אצל זק"ש הם כנראה מימדי הכתב בלבד ואף מימדים אלה אינם מדויקים.

A = כ"י אוקספורד-גולדאנה 23. OPP ADD. FOL. 23. קטלוג נויבאור-קארלי, מס' 366 ספרות:

1. חת"י א, שם הגולולים, מערכי ספרים, אות ג', "גמרא" 120.
2. רנ"נ קורנריל, ביה נתון, וויטן, תר"ד.
3. לברנט, עמ' 23, 63.
4. דק"ס לברכות, מבוא, עמ' 78-79; לביצה במבוא עמ' 11 ועמ' 101-112; לחגיגה עמ' 95-96; למועד קטן עמ' 109; לחעניח במבוא עמ' 3; לר"ה במבוא עמ' 1 ותיאור מלא בעמ' 6-7.
5. קטלוג נויבאור-קארלי, כרך א', עמ' 78-79.
6. מלטר, חעניח, עמ' ח"א.
7. רודנסקי, לעריכה, עמ' 1-3.
8. נאה, גמרא שלמה, במבוא של הרב כשר, עמ' 21.
9. זק"ש, משנה זרעים, עמ' 68-69.
10. רודנסקי, לשמוע הפתיחה, עמ' 247.
11. גולדברג, שבת, עמ' מ"ה.
12. פוקס, סוכה, עמ' ט"ז-ס"ה.
13. טגל, מגילה, עמ' 215.
14. גולדברג, עירובין, עמ' ג"ג-ג"ד.

הכתב: ספרי מרובע. לא מצאתי כתב דומה.

החומר: קלף דק נשובה - VELLUM. צד השער משופשף היטב אבל עדיין צהוב יחור. הרבה מהשוליים נחמרו במקצת או כליל.

שומרי קונטרסים: יש שומר קונטרס מאוץ ומקושט בשלש נקודות " בטרף כל קונטרס. לפעמים (דף ב"ב, 128, 152) שומר הקונטרס נחמד אבל שלש הנקודות שרדו. לעתים (דף א"א, 280, 288, 296, 344, 160, 168, 176) גם המילה וגם הנקודות נחמרו.

120. רנ"נ קורנריל במבוא לבית נתון גם מפנה לחת"י א, פתח עיניי ליטא ט"ס ע"ב: "דבש"ס של קלף כ"י נוסחת היא בטורגין ל"ג והיא אמר וכו' אחא" אולם אין שום הוכחה שהחת"י הוא המכוון שם לכ"י א.

שם ההגיה: יש כמה וכמה צורות שונות:

י"י עם רי"ו הפוך בצד שמאל הדומה ללאוטרכב ס' 14.

י"י' הדומה ללאוטרכב ס' 63.

י"י' כמו לאוטרכב ס' 58.

י"י' אין צורה כזאת אצל לאוטרכב.

הגהות שוליים: בהחשב בגודלן של כמה"י יש מספר קטן של הגהות. רובן נעשו ע"י

הסופר בעצמו באותו כתב ובאותו זמן אבל באותיות קטנות יותר. הסימן י' מופיע הן

על ההגהות והן על המקום המתאים בטקסט.

חלוקת המסגרות והפיסקאות: נויבאור רשם שהמסגרות של כל פרק באות לפני הגמרא¹³²

ברם הוא לא יקי. בעל זק"ס כבר עמד על העובדה ששיטת החלוקה איננה אחידה לאורך

כ"א. והרי דבריו במבוא למס' ר"ה: 133

"ובכל הכרך המסגרות מכל הפרק בראש הפרק לבד ממס' מגילה שהיא כמו בדפוס וכן מסכת מענייה נחלקו הפרקים למסגרות קטנות ונסדרו כל אחת במקומה אצל השקלא וטריא שלה."

פוקס הוסיף שאף במסכת מוכה יש מוסר עקביות בהצגת המסגרות: בפרקים א', ג', ר',

ה' המסגרות עומדות בראש הפרק ואילו בפרק י' המסגרות מחולקות בתוך הגמרא. יתר

על כן בפרק א' רוב המסגרות מופיעות גם במקומן והוא הדיון עם משנה אחת בפרק ד'.

פוקס הוא הראשון שהבחין בעובדה שבכ"א יש כמה דרכים להציג פיסקא: "הפיסקאות

בהחלפת כל סוגייה מסומנות ע"י 'מתני' ו'באמצע ע"י 'פיסי'". מאידך, המצב שונה

במס' ראש השנה. בכל המסכת הניטוי 'פיסי' מופיע רק פעמיים (דף 131ב) = ר"ה כ"א

ע"ב שורה 16: דף 133א = ר"ה כ"ז ע"א שורה 4) ובשני המקרים מדובר בסוגיא חדשה

ועצמאית. יתר על כן, יש פיסקאות בכ"א בלי כל לשון הצעה. למשל באותו דף 131ב

= כ"א ע"ב שורה 5 יש פיסקא "על שני חזשים מחללין את השבת וכו'" בלי 'מתני'.

והשוה לגולדנברג, אבל הוא כנראה מתייחס אך ורק למס' שבת.

132. ומשם אצל זק"ס. 133

שורות: 73 בכל עמודה. 125

אסירת קו השוליים: השוליים ישרים מאד בכל עמודה וזאת משום שהסופר השתמש בהתב

אמצעים כדי לשמור על קו ישר. הרחבת האותיות א, ב, ד, ה, ל, ט, ע, ת בסוף

שורה. השאר רוחות לפני: מילה האחרונה. המימנים 'אז' למילוי מקום מופיעים

לעיתים מכופפות וכנראה הם חלקים של האות ש"ן וכרגיל בספרד. 126 לעתים קרובות

הסופר כותב את האות הראשונה או שתי אותיות של מילה בסוף שורה וחוזר על כל המילה

בשורה הבאה. 127 אולם כשהשורה הבאה מתחילה כש"ן או אלף יש חצי ש"ן או אלף

בסוף השורה. שיטה זאת רגילה דוקא באשכנז ואיטליה¹²⁸ ואולי מכאן רמז שהסופר בא

מאשכנז או איטליה דבר שנרמז גם מטיב הנוסח (ראה להלן). דחיסה האותיות בסוף

שורה. 129 יש הרבה קיצורי מילים בסוף שורה אף כשאותו קיצור אינו רגיל בה"י -

זאת תופעה נדירה. 130 כרגיל בספרד, הסופר לעתים כותב את סוף המילה במאוזן מעל

סוף השורה כצורה זאת. 131

ניקודי: אין.

אימנים גרפיים שונים: החילת הפרק במסגרות ובגמרא כמובנה באותיות רבתי הגדולות

פי שתיים או יותר מהרגיל והוא הדיון למילים "מתני" או "פיסי" המופיעות לפני

פיסקא. כחוצאה מכל, יש אזור לכו יפה מסביב למילים אלה.

12: זק"ש כותב "בדרך כלל" אבל אני לא מצאתי דוגמא למספר אחר.

12: בתי-אריה, עמ' 88.

12: שם, שם, זה רגיל בכל האיזורים.

12: שם, עמ' 89.

12: שם, שם.

13: שם, שם.

13: שם, עמ' 102.

בעל זק"ט בעצמו סבר בטובא לר"ה שכחב היז ינכתב בלי שום ספק עוד באלף החמישי ודעתו הוראה ע"י מלטר (במאה האחת עשרה או הששים עשרה), כשר (במאה החשיעית או עשירית באלף החמישי), ונק"ש. מלטר אף חידש שכי"א כחוב באותיות מורחיות קטנות ומרבעות". ברם הכריעה הקודקודגית הנ"ל מוכיחה שאף אחד מהחכמים האלה לא צדק. אין שום צל של ספק שכי"א נכתב באזור "ספרד". זה מוכח מהכתב, הרוב הקונטרסטים, השיטה לשמירת סדר הדפים, והאמצעים לשמירת קו השוליים. באשר לזמננו, הכתב מלמד שכי"א נכתב כנראה במאה הי"ד או הי"ג, ואמנם בשעת בדיקה כמה"י באוקספורד נחמדל מזלי רעגשתי בפרופ' מלאכי בימ-אוייה, מומחה לרביים בענייני קודקודגיה. לפני שחורוהי אח זעתי הוא בדק את כי"א ופקו שכי"א נכתב באזור "ספרד" במאה הי"ד-ט"ו.

טיב הנוסח: קיצור או הרחבה: ז"ו נוסח ארוד כמו כי"מ וכי"ו האשכנזיים.

קירבה לנוסחים אחרים: במספר מקומות כי"א מקורב לכ"י מכ או ג' או ג' 135, 22 אולם אין ספק שכי"א הוא נוסח אשכנזי מובהק המקורב באופן קבוע לכ"י וכי"ו ובמיוחד לכ"י ולפעמים אף ל-ל, דפ קב, ילק"ש, אר"ז, ורש"י, 136 כמו כן, בספרו על מטי פשוט א"ש. וז"ל ט"ו או כי"א יו"ו עט כי"מ, כי"ו ויע"ו נוסחיה שישפיע: מכתב המודש של חכמי ירפת ואשכנזי. עובדה זאת תמוחה לכאורה כי הוכחנו לעיל כי מבחינה קודקודגית כי"א נכתב ב"ספרד" במאה הי"ד-ט"ו. ברם אין הדבר הזה צריך להתחיה. הרי החל מימי הרמב"ן ובמיוחד בימי הרא"ש נהדקו הקשרים בין אשכנז-צרפת וספרד 137 וככל הנראה סופר ספרדי העתיק כי"י אשכנזי שהגיע לידינו. מאידך אולי גם כי"א הספרדי וגם נוסחי אשכנז שאבו מנוסח בבלי משותף - וראה מה שכתבנו לעיל על כי"י ג' ועל כי"ל.

כתיב ולשון: חליט (י"ב, 4): חאנא (ט"ו, 10-11): מקרי (י"ז, 2).

שיבושים: יש מספר מצומצם של שיבושים. 138

134. א. כד וטוס ברוטס של המכוון למצלומי כי"י עכריים מבלי לציין אזור גיאוגרפי.

135. י"א, 12, 21, 25; י"ז, 3.

136. י"א, 9, 13; י"ג, 5; י"ד, 4, 5, 9, 10, 17; ט"ו, 7, 8, 9; ט"ז, 5, 7.

ובלי "פיסי" וכעבור כמה שורות יש הביטוי "פיסי" והביטוי "מתני" א"ס כן, יש לפחות שלש דרכים להצגת פיסקא בכי"א והדבר טעון בדיקה יסודית לאורך כל כמה"י. קולפון ובעלים: אין קולפון אבל יש עדות לשני בעלים שונים בשלישה מקומות במאה"י, 134 בעמוד השער כתוב במבוינינו: הצעיר אברהם בכ"ר יצחק לוי אבוקראט נ"ע קניתי זה הספר/והוא תלמוד זרעים ומועד גמרא והשנינות פה מצרים השי"ז [=1537] ליצירה/במשטים מידי ושנים לסוסור" השי"ה יזכני להגות בו אני וזיעי/וזרע זרעי מעתה ועד עולם" אר"ד [= אמר וכו' יהי רצון].

ברך 141 = סוכה ל"ג ע"א כתוב בשוליים בכתב מרובע: "קניתי זה הספר מאת הגביר/ אבוקראט הרופא באלף/פרטות בשנת התקפ"ו [=1826]/הצעיר רפאל צנוע ישל [= יחי שמו לעד או יהי שמו לעולם]."

מיד/הגביר אבו קראט/אלחכים".
וברך 177 = מגילה י"א ע"א כתוב בשוליים בכתב מרובע שונה: "אני קניתי אותו מיד/הגביר אבו קראט/אלחכים".

צ"ע למה שתי הכתובות האחרונות נכתבו בידיים שונות. מכל מקום שלש הכתובות מלמדות שכי"א נשאר אצל משפחת אבוקראט במשך שלש מאות שנה. ההיד"א ראה את כמה"י במצריט במאה"ה כפי שהיא מעלי גב"ה הידלית. ראמציט רמאה הפישק-עשרה כמה"י הובא לירושלים ונסמך לרנ"ג קורדנל כפי שהלה מוסר בתקומת לבית נתן: "כי ממצרים הובא הש"ס הנ"ז הנה ע"י חכ"ס א' כמו"ה יקותיאל הלוי ז"ל". לכסף, קורדנל מכר את כמה"י לספריית הבודליאנה באוקספורד לפני שנת תרל"ט לפי עדותו של בעל זק"ט במס' ביצה.

זמנו ומקומו: בהקדמה לבית נתן רנ"ג קורדנל כותב:

"והגם שאני יכול להעיר על זמן כתיבתו מ"מ מהותו וחזונו מוכיח שהוא זמנו קודמו קודם שיצא מלאכת הזפוס בעולם ולדעת קרוב הדבר שש"ס הנזכר היה נמצא ביד הרמב"ם (כי ממצרים הור"י זכ"ל) כי כן מזכיר הרמב"ם פט"ו מה' מלוה וז"ל והגיע לידי במצרים מקצת גמרא ישנה כתוב על הגויליים כמו שהיו כותבים קודם לזמן הזה בקרוב חמש מאות שנה..."

כמובן אין להצעה זאת שום שו"ש כפי שרבינוביץ (מבוא לזק"ט לברכות), כשר, וטול הדגשו.

134. קורדנל ונוביארה החיננו במקום אחד, ורבינוביץ בשנים, זק"ש בשלישה.

1. CATALOGUE ASSEMANI, VOL. I, ROME, 1756, PP. 104-105.
2. אוסף כתבי היד של החלמוד הגבלי בספריית הוטיקנו ברומא, סדרה "א", כרך 11, ירוסללים, תשל"ב, 140.
3. רודניטל, לשמועת הפתיחה, עמ' 247.
4. פוקס, סוכה, עמ' ס"ד.
5. טגל, מגילה, עמ' 110-111.

הכתב: אשכנזי מרובע. לא מצאתי כתב מרובע דומה. הלק מארבעת הפרקים הראשונים של פסחים חסר והושלם בכ"י אשכנזי בינוני.

החומר: קלף לפי אטימני וכן ברור ממחזורת הצילום.

שומרי קונטרסים: באופן כללי יש שומר במאוזן וסוף כל דף שמיני בצד שמאל למטה. ברם לפעמים יש שומר באמצע העמוד (217ב'), או מיד מתחת לסקטט, או בשורה האחרונה של הסקטט (140ב', 142ב'). יתר על כן בהרבה מקרים פלוח השמירה באות שלא במקום הצפוי - לאחר 4 דפים (287ב', 283ב', 103ב', 107ב'). לאחר 6 דפים (193ב'), ואף באי-סדר מוחלט (139ב', 140ב', 142ב', 151ב'). לכן הדבר צ"ע נוסף.

קונטרסים: סגל כותב שכ"י "מורכב מקונטרסים של שמונה דפים" ברם אין הוא מצייין מקור לעבודה זאת. אמנם לפי רוב מילות השמירה יש שמונה דפים = ארבעה גליונות

- י"ז, לפני 3, 4, 6.
137. ראה הספרות בסוגיא י"ב, מדור הנוסח והלשון, הערה 17.
138. י"א, 31; י"ג, 8; ט"ו, 7; ט"ז, 5.

139. משום מה גם לכרכט עמ' 74 וגם בעל דק"ס נמבוא לבי"ב לא כלל את כ"י"ר 134 בדימויותיהם של כ"י"י של החלוקה בותיקנו. יתר על כן, בעל דק"ס לא השתמש בו לר"ה (כי טרם הורשה לו להיכנס לספריית הוטיקנו), מלטר לא השתמש בו לנט' הענייה, ונראה לא השתמש בו למט' פסחים.

140. מהדורת צילוח זאת אינה כוללת את מט' פסחים משום שא.ש. רודניטל חיה אמר לבלול אזוה במחזורת מזעית של מט' פסחים. אני עינית בסרט של מט' פסחים במכון למאמנותי כ"י עבריים.

בקונטרס כרגיל באשכנזי. 141. ברם מכיון שיש הרבה יוצאים מן הכלל יש צורך לברר א כחה"י גופו.

היקף כחה"י: 142. מסכת פסחים (דף 2א'); מסכת יומא בי ע"א - כ"ו ע"א, כ"ח ע"ב - ל"ה ע"א, ס"ד ע"א - ע"א ע"א (דף 70ל) ונדף 167 בסוף כתוב אשכנזי בינוני: "בבאן חסר הרבה סוף מסכת יומא וכמעט כל מסכת ראש השנה" והתיישוב מעלה ששערה וחצי דפים חסרים וצ"ע; ראש השנה כ"ח ע"א עד הסוף (דף 88א'); מסכת מגילה (דף 164ב'); מסכת חגיגה (דף 186א'); מסכת מועד קטן (דף 202א' עד 222ב' = סוף כחה"י). בסוף מענייה, סוכה, חגיגה ומועד קטן יש חשבון הפרקים ומטרת הפרקים. לדוגמא בסוף מו"ק: "סליקא לה מסכת מועד קטן פירקאה תלמא ומטרתה וטימניהו משקיא [= משקיו] מאן דהפך [= מי שהפך] אילין [= ואלו]".

ניקוב ושרטוט: יש ניקוב במכשיר חד בשתי הקצוות של כל גליון. יש שרטוט בכל גליון אבל שיטת השרטוט טרם נבדקה.

מימדים: הדבר טרם נבדק.

שורות: 38 רוב הזמן. לפעמים 39 או 40. עד דף 138 יש שתי עמודות לכל עמוד, אח"כ הדבר מחולק כמה פעמים בין שתי עמודות לעמוד שלם. מדף 154 ואילך יש עמוד שלם עד סוף כחה"י.

אמצעים לשמירת קו השוליים: הרחבת טאחיות. א. ב, ה, ז, ט, י, ח בסוף השורה או באות השניה לפני סוף השורה. לעתים קרובות מאד החילת הטילה ונטיוח האות הראשונה מופיעה בסוף השורה וכל המילה בשורה חבאה. לפעמים האות הראשונה הנ"ל מקוטעת בגון חצי א, מ, או ש וכרגיל באשכנזי. 143.

141. ביח-אריה, עמ' 43, 48.

142. רשמתי את מספרי הדפים בכחה"י ולא את מספרי העמודים במחזורת הצילום.

143. ביח-אריה, עמ' 39.

בר ששון תמצית¹⁴⁴ בצד שמאל של המסודות במאונך כחוב בכתב יד ילדוני: "שלוש לך דודי ריי" ה"אל בר אברהם ממני יצחק בר שלמה...^{144א}

בראש כתב היד לפני מטכת פסחים כחוב בכתב בינוני: "זה הפרד של הצדקה דק"ק מאלבנורג". העיר MAHLBERG נמצאת בדרום-מערב גרמניה ע"י העיר LAAR. היא נזכרת לראשונה בשנת 1217, נחפזה לעיר מלכותיה בשנת 1241, ומיושבת עד היום הזה.^{144ב}

זמנו וטקסומו: כ"ו נכתב באשכנזי. זה מוכח מהכתב, מכתב ההגהות, מהרכב הקונטרסים, מהאמצעים לשמירת קו השוליים ומהשם מאלבנורג, לפי הפרטת של המכונן לתצלומי כ"י עבריים, כ"ז נכתב במאה הי"ד והכתב הבינוני נכתב במאה הי"ו. אולם ד"ר מלאכי בייט-אריה וד"ר מרדכי גלצר ממפעל הפליגורפיה העברית סבורים שכתב נכתב במאה הי"ג או קודם לכן. כדי לקבוע מסמדים בובר יש צורך לבדוק את כתב היד. במקור.

טיב הנדפוס: קיצוד או הרחבה: כ"ו הוא נוסח ארוך כמו כ"א וכ"ט.

קירבה לנוסחים אחרים: נכמה מקדים כ"ו מקורב דוקא לכ"א או 22 המזוהים.¹⁴⁵ ברם אין ספק שבאופן כללי זהו כ"י אשכנזי מובהק המקורב באופן קבוע לכ"ט וכ"א ואף ל-ל', דף קב', ילק"ש, אר"ז, ורש"י¹⁴⁶. יש לציין במיוחד את הקשר ההדוק בין כ"ט וכ"ו - בחמישה מקומות רק שני נוסחים אלה זהים¹⁴⁷ ובמקום אחד יש טעות משותפת ביניהם.¹⁴⁸ יש להניח שהם צאצאים קרובים של אותו אב-נוסח.

143א. ד"ר מרדכי גלצר מציע שאולי היה כתוב: "שלוש/יח"אל" גר' אברהם ו"שלוש אינו שם כי אם סיום וזאת משום שהשם "יח"אל ב"ר אברהם" נוכח וכחולב הקדוש שנוביא להלן. כדי לבדוק השערה זאת יש צורך לבדוק את כתב היד גופו.

144. נסגל לא דייק בפרט זה.

144א. שלש שורות נוספות דורשות עיון נוסף בגוף כתב היד. לא מצאנו את השמות האלה בספרי העזר המצוינים. יח"אל ב"ר אברהם, אביו של ר' נתן ב"ר יח"אל בעל הערוך, ממ ברומא קודם לשנת 1070, אבל ברור שכ"ו מאוחר מהמאה הי"א.

144ב. לפי 807 P. 11, 1970, BROCKHAUS ENZYKLOPÄDIE, VOL. 11, העיר לא רשומה בספרי עזר בגו GERMANIA JUDAICA.

145. י"ג, 5; י"ז, לפני 7.

146. ראה מ"מ בתיאור של כ"א, הערה 136.

147. י"א, 13; י"ב, 14; י"ג, 8; י"ד, 21; י"ז, לפני 3.

ניסוח: ארי.

סימנים גרפיים שונים: כמה וכמה פעמים הוספו סידור את הכתב בצורה גיאומטרית: כשני משולשים (דף 93א), במור אחד באמצע העמוד (דף 142ב), כמשולש לחצי עמוד (דף 151א), בקצוות ובאמצע כשרוב העמוד ריק (דף 151ב), במשולש טורים כמו שירה (דף 171ב, 184ב), בצורת עץ המורכב ממשולש על גבי משולש (192ב-193ב) במשולש עמודים רצופים), במשולש (דף 201ב), בצורה כזאת \sum (דף 208א) ועוד. יש לציין שצורתו העץ מופיעה דוקא בחגיגה י"ב-י"ג בפרק אין דורשין ובגורן שהצורה המיוחדת באה להציג את הדיון ברקיעים וכוונתה.

באתר מהדפים האלה (דף 192ב) משהו צייר שתי אריות ושני צידי העץ. בהמשך צייר את צידי חלקים שונים של אריות כדף 210ב, 212א, 216א. ברור למדי שציורים אלה לא צוירו ע"י הסופר הודאי ושמו האחרונים צוירו ע"י תלמיד צעיר שלמד מן כתב היד.

שם החזיון: כשהיו"ד למעלה מחובר ליו"ד השגאלי. אין צורה כזאת אצל לאוטרנד.

הגהות שוליים: יש מספר גבוה של הגהות בין השיטין ובשוליים בכתבים אשכנזיים בינוניים שונים.

חלוקת המשניות והפסיקאות: כל המשניות מופיעות במרוכז בראש הפרק כפי שפוקס נסגל ציינו. הפסיקאות מופיעות בלי לשון הצעה אבל הסופר הזגיש שהן פסיקאות ע"י השארן וררתיט לענין ואחריתן וכתובת גרשיים בסוף הסוגיא הקודמת ובסוף הפסיקא.

קולופון ובעלים: אין קולופון אבל בעמוד האחרון יש כמה וכמה שמות. מסוף ההדרן א"ר תנינא בר פפא וכ"ו הסופר המקורי כותב: "רפרם בר פפא" שלום/143א בר' אברהם/שגגדל, לחתט". למטה לאחר כל ההדרן כחוב בכתב מרובע קטן יותר: "יהודה בר יוסף". באמצע המסודות לט"ק כתוב בכתב אשכנזי בינוני פטיס "דוד

11

J. FURST, "HANDSCHRIFTEN DES TALMUUD", DER ORIENT, XII (1851), COLS. 155-156.

B. BEER, "WISSENSCHAFTLICHE AUFSÄTZE: EINIGES ÜBER MÜNCHNER HEBRÄISCHE HANDSCHRIFTEN", MGWJ VI (1857), PP. 455-459. 107-98, 59-55 ע"מ לברכט.

M. STEINSCHNEIDER, HB, VOL. V, NO. 23 (SEPT.-OCT. 1862), P. 121. 8 (בקורת על לברכט).

M. STEINSCHNEIDER, "HANDSCHRIFTEN DES TALMUUDS", HB, VOL. VI, NO. 32, P. 39-41. (MARCH-APRIL 1863).

H. GRAETZ, GESCHICHTE DER JUDEM, 4TH ED., VOL. 8, LEIPZIG, N.D., P. 9. 10 ע"מ = שפ"ר, חלק ששי, וראשון, חר"ת, ע"מ 11 בסוף הערה 4.

11. רנ"ג רבינובנין, חמג"ד ט' (1865), ע"מ 294 ואילך; וברכט לברכט ע"מ 18-15, 35-27; וברכט בסוף ח"ל שקלים, ע"מ 86-84.

12. שלמה זלמן טויסקי, נוה שלום, חלק א' (= סוד חנאים ואמוראים ומסכת אבות על פי כ"מ), מינכען, חר"ב; מלאכת שלמה, מסכת שקלים, מינכען, חר"ו; מלאכת שלמה, חלק שני, מסכת חר"ו, מינכען, 1521879.

M. SCHWAB, "UN MANUSCRIT HEBREU-PARISIEN A MUNICH", CONGRES PROVINCIAL. 13. DES ORIENTALISTES FRANCAIS - 1874, PARIS, 1875, PP. 54-68.

14. E. RENAN, LES ÉCRIVAINS JUIFS FRANCAIS DU XIV SIECLE, PARIS, 1893, P. 65.

15. HEINRICH FLESCHE, DIE HERSTELLUNG DER STIFTSHUTTE, 1893 HAMBURG, 1893 (מהדורה של ברייתא זמלאכת המשכן ע"פ כ"מ עם חר"וים ופירוט בגרמנית).

16. שטיינשניידר, ע"מ 60.

17. H. GROSS, GALLIA JUDAICA, PARIS, 1897, PP. 533-534.

18. M. LIBER, REJ VOL. 55 (1908), PP. 100-101.

152. אבל בע"מ האחרון נ"דבר אל הקורא" הוא חותם: "בשלשה ימי הגבלה חר"ת" לפ"ק.

11

כתוב ולשון: חיליים (י"ב, 4); בעון (ט"ו, 9); מקרי (י"ז, 2).

שיבושים: יש מעט מאד שיבושים בכ"מ.

מ = כ"מ מינכען 95

149: ספרות:

1. חזקוני בארבעה מספריו: מעגל טוב השלם, מה"א א פריימן, ירושלים, חר"ז, ע"מ 13; שער יוסף על מס' הוריות, לייוררר, חק"ז, דף ה' ע"ב; סוף ספר שמחה הרגל, לייוררר, חק"ב (= מס' גרים ע"פ כ"מ) 159; שם הגדולים, מערכת ספרים, ערך "גמרא".

2. ר' נתנאל רייני, קרבן נתנאל על חז"ל, קולטורא, חק"ז, יתוף (= דף קנ"א 151).

3. LILIENTHAL, "BIBLIOGRAPHISCHE NOTIZEN ÜBER HEBRÄISCHEN MANUSCRIPTE DER KÖNIGLICHEN BIBLIOTHEK ZU MÜNCHEN", AZDJ, VOL. 1, NO. 23 (AUG. 18. 9. 1838), BEIPLATTE, P. 92, MS. NO. 18.

4. אפרים משה פיינער, חלמוד בבלי, מסכת ברכות עם חר"וים אשכנזי, בערלין, ח"ב, חמ"א, ע"מ 9, בהערה 151.

14. י"א, 21.

14. אינני כולל תיאורים קצרים ומבוססים על בעל דק"מ כגון מאיר שמה פלדברג, קדוקי סופרים, מסכת גיטין, נ"ו ירוק, חש"ל, ע"מ 9; "BEST", SHAMMA FRIEDMAN, SELER IN TWO NEW EDITIONS", JEWISH EXPONENT (PHILADELPHIA), OCT. 6, 1872 P. 6. כ"מ כ"מ אינני כולל דברי פולמוס אישיים שכתבו ע"י אלעזר גולדשמידט (לא הרעו שטרק - ראה, DIE MÜNCHENER TALMUUDHANDSCHRIFT ETZ., 1912, 276, הערה 21).

15. ומשם ע"י ר' יעקב גרייטורג בספר נחלת יעקב, פירורא, חק"ג, דף מ"ה ע"ב - י"ח ע"ב יחד עם פירוש ומשם בבבלי דפ" וילנא. הנוסח של נחלת יעקב נדפס שוב מדרש אגוד בראשית, זילנא, 1802, דף ט"ז ע"א - ט"ח ע"ב. גם מיכאל היגער, שבע סבתות קטנות, נוריאק, חר"ץ חזר וחזק את מס' גרים מכ"מ. ההוצאה הראשונה שמחת הרגל נזכרת ע"י חזקוני בשם הגדולים, מערכת ספרים, ע"ד "גרים". על השימוש ל'חזקוני' בכ"מ ראה גם מאיר בנייהו, דני חיים יוסף דוד אורלאי, ירושלים, חש"ט, מ' פ"ב-פ"ג, ק"ב.

15. וראה ר' יוסף זאושטאט, עץ יוסף על מס' ברכות, ביצה, ומגילה, קארלסרוה, ק"ג, דף ט"ג ע"א שחוק את הגירסא נתנאל והגמ"ל של ר' נתנאל בהשגה בסוף הספר, דף ט"ו ע"ב.

16. ספר זה נדיר ביותר. דברי פיינער מובאים בקיצור ע"י לברכט, ע"מ 56.

הכתב: למשנה: אשכנזי מרובע; לתלמוד: אשכנזי בינינוני גותי.

התומד: קלף.

שומרי קונטרסים: יש שומרים מאוזנים או מאונכים בסוף כל קונטרס. שומרים מאונכים אופייניים לכי"י אשכנזיים. A152

קונטרסים: 153 יש שמונה זפים = ארבעה גליגונות לקונטרס כרגיל באשכנזי בימי הביניים. 154 והקונטרסים מסודרים ע"פ חוק גרונזי: שער, בשר, שער עם צד השער בתחילת הקונטרס. 155

היקף כתי"י: יש תיאורים אצל פיננער, בער, רבינוביץ נוק"ס לכרכוח עמ' 27 ואילך, טריטיק למס' שקלים עמ' ג', שוואג, אלטשולר, שטרק, ובמפתח למס' הצילים שנרפסה בירושלים.

ניקוב ושרטוטים: יש ניקוב בכל שורה, ניקוב כפול בשוואות ארוכות, ושרטוט בעפרון בכל גליון משני צדדיו.

מידות: 27.8 X 21.5 לפי זק"ש עמ' 69 ומידות הכתב של עמודי הגבלי הם 23.5 X 15.4 לפי שטרק עמ' 17.

A152. ביה-אריה, עמ' 51 ולוח מס' 9.

153. חלק מהפרטים האלו לקוחים מהשאלון על כי"ם שבמפעל הפלילוגרפיה העברית. אני מזוהה ללייזר: ז"ד מהדרי גלצר שאיפשר לי לעיין בשאלון.

154. ביה-אריה, עמ' 43, 48.

155. שם, עמ' 41.

19. M. ALTSCHÜLER, ORBIS ANTIQUITATUM, PARS III, TOMUS I, DIE PFERSEE-
HANDSCHRIFT, HEFT I, LEIPZIG UND WIEN, 1908
(הכולל צילום של כי"ם דף ו'א-
'א18).

20. MAX L. MARGOLIS, THEOLOGISCHE LITERATURZEITUNG, VOL. 33 (1908), NO. 22, 20
(בקורה על אלטשולר). COLS. 609-611

21. L. STRACK, DER BABYLONISCHE TALMUD ETC., LEIDEN, 1912, EINLEITUNG,
PP. 111-111 (מבוא לתהדורה הצילום של כי"ם).

22. (בקורה על שטרק), PP. 39-40, VOL. 17 (1914), ELBOGEN. ZHB,

23. י. ג. אפשטיין, ידועות תמכון למדעי היהדות, ב' (תרפ"ה), עמ' 5-8.

24. מלטר, תענית, עמ' ט.

25. האר"ש לייזרמן, מבוא לדיקדוקי סופרים של הרב היימאן לנדריט ונזיר, שיקאגו,

תש"ג, עמ' 1-4 (= המבוא לכי"ם, מס' 29 להלן).

26. אפשטיין, מבוא, עמ' 912, 922, 1209, 1269, תע' 2.

27. גולדזברג, אהלות, עמ' ט"ז, ל.

28. נאה, גמרא שלמה, המבוא של הרב כשר, עמ' 20.

29. מחזיקת צדקה. ירושלים: תש"ח עם המבוא הנ"ל של פרופ' לייזרמן ופניה לפי זכ' וילנא.

30. זק"ש, משנה זרעים, עמ' 69-70.

31. רונטל, לשמועת הפתיחה, עמ' 246-247.

32. גולדברג, שבת, עמ' מ"ד.

33. פוקס, סוכה, עמ' ס"ה-ס"ו.

34. רונטל, ע"ז, עמ' 135-138.

35. מיליקובסקי, סדר עולם, כרך א', עמ' 42-44, 98-99.

36. סגל, מגילה, עמ' 109.

37. פרידמן, לאילן, עמ' 105.

38. גולדברג, עירובין, עמ' ט"ס-נ"א.

טבת בשנת ק"ג = 15/11/1342, 11/12/1342 ולא שנת 1343 כפי שרשום ברוב הספרים.
לדיון בסופר ונבעלים הרבים ראה לבוכט, המאמר של שטיינשניידר, גרץ, דק"ס לברכות,
שוראב, רנן, גרוס, לינר, שטרק, וזק"ש. 156

זמנו ומקומו: כ"ט נכתב בשנת 1342. באשר למקומו אין ספק שהוא נכתב בחתום
האשכנזי. זה מוכח מהכתב, שומרי הקונטרסים, הדרכ הקונטרסים, קולופון ובעלי
ועוד. ו"ד מרדכי גלצר מעליה אפשרות שכ"ט נכתב בצורת מכיון שאפשר להחזיר בין
שני צדדי המלף, פוט שאיננו אויפניי לאשכנזי. 156. ברט, הוא מוגיש שזאת
אפשרות בלבד.

טיב הנוסח: קיצור איז הרחבה: כ"ט הוא נוסח ארוך כמו כ"א וכ"י.

קירבה לנוסחים אחרים: כ"ט הוא כ"י אשכנזי מובהק המקורב באופן קבוע לכ"א
וכ"י זאף ל-ל', דפ' קב, ילק"ש, או"ז, ורש"י. 157. יש לציין במיוחד את הקשר
החזק בין כ"ט וכ"י כפי שהוסבר לעיל. 158. ויש להניח שהם צאצאים קרובים של אותו
אב נוסח.

כתוב ולישו: חילים (י"ב, 4).

שיבושים: רבינוביץ בדק"ס לברכות (עמ' 34, הערה י"ב). שטרק, גולדצוג בסבוא
לאהלות, שבת, ועירובין: ורזונטל במבוא לע"ז כבר הזגישו שכי"ט מלא בשיבושים
כרימון, ואמנם גם בפרקינין יש מספר גבוה של שיבושים מכל הסוגים. 159

156. יש רק להוסיף שפרט אחד שלבוכט החליט ב: קשות (עמ' 99 ואילך) החבר
בינתיים כשמש בצהר"ס. החז"א ור' נחמאל וייל כתבו שהם ואו אח כ"ט בעיר
פרשא/פערשא/ פורשי ולבוכט שאל אם הוונה ל-PERSEE או ל-BRESCIA. ברור מאד
מספר מעגל טוב של החז"א - שיצא לאור בשלימותו רק ב-1934 - שהחז"א התכוון ל-
PERSEE באשכנז הנוצא צפונה מן העיר אינשפּרוּג = INNSBRUCK וזאת התפּה שם לאתר
החזמה.

- 156א. השדה ביה-אריה, עמ' 22-25.
- 157. ראה מ"ט בחיאור של כ"א, הערה 136.
- 158. ראה מ"ט בחיאור של כ"י, הערות 147-140.
- 159. ראה למשל י"ב, 3, 4; י"ג, 5; ט"ו, 3, 7 (שני שיבושים); י"ז, 3.

שורות: 88 שורות ברוב השורות של גמרא. 88 שורות כשיש משנה בלבד ולפעמים בשני
טורים (לפי שטרק וזק"ש).

אמצעים לשמירת קו השוליים: הרוחב האותיות ב, ה, נ, ג, ע, ר. ה בסוף שורה.
מילויים גרפיים בסוף שורה: ז, ד, ל. לעמים קרובות החילה תילה מופיעה בסוף
שורה והמילה כולה בשורה הבאה. בהרבה ממקרים אלה האות האחרונה א, מ, ע, ש שבורה
כרגיל באשכנזי. 155א

ניקוד: אין.

זימנים גרפיים שונים: בסוף מ"י עדינות (דף 388א'-389א') השורות נכתבו בצורה
אשליים וכדומה.

אם ההויה: בכתב הבינוני: יי, יי, הודמים ללאוטובד מס' 21. יי, יי, יי, יי, יי
ובכתב המדובר: יי, יי

זגרות שוליים: יש מספר קטן של הגהות מאת הסופר הראשי - ראה דק"ס לברכות עמ'
9, הערה י"ב. רוב ההגהות נכתבו ע"י יהוספיה בנימין - ראה דק"ס לברכות עמ'
2 ולשקלים עמ' 84-86, שטרק עמ' 17, וזק"ש עמ' 107.

לוקח המשיגות והפיסקאות: המשיגות ושומות בסוף נפרד באיור הפנימי של כל עמוד
כתב אשכנזי מרובע גדול. בתוך הגמרא יש פיסקות קצרות מהמשנה הממתיימות בחיבת
כו', כו', או רגו' עם דוח לפני ראהרי הפיקא.

ולרפור ובעלים: שני הקולופונים נרשמו ע"י רוב החוקרים החל מבער. אבל רק
ברכט, שוראב, שטרק, מיליקובסקי ופרזמן הבחינו בכך שייב כסלי בשנת ק"ג וי"ז
והוא: ביה-אריה, עמ' 89.

ענפי ג'ונס וקרוי ג'ונס

לאחרונה כמה חוקרים זנו ביעילות של קביעת אילן יוחסין (STEMMATIC ANALYSIS) לחקר הגזסה של הספרות החלודית. 162 אין זה המקום לדון בדבריהם מכיון שפירושוניו אינו כולל אפואט מלא של ש"ג ומכיוון שעדיין לא בדקנו את המסכת כולה. ברם. לעת עמה ראוי לתציג בצורה גרפית את קרוי הג'ונס או ענפי הגזסה שמצינו עד כאן. אין זה אילן יוחסין (STEMMA) במובן הטכני כי אם CLASS DIVISION לפי המינוח של מיליקובסקי. 163 או DIAGRAM OF AFFINITIES לפי המינוח של ויסוצק. 164 החרשים להלן מסכם את קרוי הג'ונס ומשוער של הנוסחה שתוארו לעיל. דף' ש' לא נכלל בתרשים כי נוסחו כל כך מעורב. במידה שבדקנו את הפרק כולו מסתבר ששליש ה"ענפים" (מזרחי, מפרדי, אשכנזי) קיימים לאורך כל הפרק. ה"לשונא אחרינא" קיים רק לדף ל"ב כי כ"י 22 שרד רק לאותו דף. אין ספק שחרשים זה ישתכלל וישתפר כשנמשך לחקור את חולדות הגזסה של מסכת ר"ה.

לבסוף, יש להוסיף שהיים מיליקובסקי העלה ממצאים שאינם סותרים את הממצאים שלנו כשהוא בודק את נוסחי ר"ה לדף ע"ב - י"ב על"א. 165 הוא גילה שם שתי ג'ונסות: (א) דף' ג, כ"מ, גליון של כ"מ"ב, כ"ל, דף' פט (ב) כ"מ"ב, ג, כ"י תימני 218 JTS RAB. (לא כ"י"ה של 111) גם שם כ"ל גודס כמו כ"י וכו"מ"ב גודס כמו כ"י מזרחי מד הג'ונס וכו"מ"י.

162. פוקס, טובה, עמ' ע"א-א: מיליקובסקי, סדר עולם, כרך א', עמ' 123-180; סגל, מגילה, עמ' י"א-כ"א: CRITICAL: BURTON L. VISOTZKY, MIDRASH MISHLE: A CRITICAL EDITION ETC., 1983, PP. 78-90.

163. מיליקובסקי, עמ' 141.

164. ויסוצק, עמ' 82-81.

165. CHAIM MILIKOWSKY, "KIMA AND THE FLOOD IN SEDER OLAM ETC.", PAAR, VOL. L (1983), P. 121, NOTES 50-51.

נוסחים של פרק יום טוב שבתם לא השתמשתי

1. כ"י המבורג 161, קטלוג שטיינשניידר, המבורג, 1878, עמ' 62. מסכת ראש השנה עם פ"י רש"י וכשיעור דף על דף ממש". כ"י זה נעתק ע"י יצחק בן צבי הירש בשנת 1880 מצדפוני הבלי והוא אף מסודר ומסומן לפי דפי הצפוניים.

2. כ"י המבורג 162, קטלוג שטיינשניידר הנ"ל, שם. כ"י של מסכת ר"ה. לפי שטיינשניידר הכתב הוא אשכנזי מן המאה ה"ה. הג'ונסות מוכיחות שהיא נעתק מדף קראקא ב' או קראקא ג' או לובלין ג'.

3. כ"י אוקספורד-בולדילאנה 3/473, קטלוג נובאר, טור 81. כ"י של מסכת ר"ה. לפי נובאר הוא נעתק מצדפוני הבלי.

4. כ"י פרמא (3473), קטלוג פירז, פירנצי, 1878, עמ' 172-173. כ"י של כל הבלי. לפי הקטלוג של המכון לחלומי כ"י עבריים הכתב הוא איטלקי והוט מהמאה ה"ז. לפי פוקס, טובה, עמ' ס' והתפרוח שם כ"י זה נעתק מצדפוני הבלי.

5. כ"י ג'ונבורג - מוסקבה, קטלוג ש. זקש, כרך א', עמ' 160, 758/1. זהו כ"י של מסכת ר"ה אבל כנראה הוא חלק של כ"י של כל הבלי (מס' 755-765 בקטלוג הנ"ל) שהושלם בשנת תק"ז(?). לפי פוקס, טובה, עמ' ס' כ"י זה נעתק מצדפוני הבלי.

6. דף אחד פגום של מסכת ר"ה דף קושטא הנזכר ע"י אברהם רוזנטל אצל רוזנטל, תלמוד בבלי, עמ' 5, הערה 3. הדף כולל כ"ט ע"א שורה 37 עד ל' ע"א שורה 25. 161

160. הקטלוג לא נדפס. צילום של כתב ידו של זקש מונח במכון לחלומי כ"י עבריים. הקולופון המובא במס' 765 משובש מאד ולכן ואריז הכתיבה מובא בפנים במימין שאילה.

161. יש ברש"י וחוספות אבל מתכונת הדף שונה לגמרי הן מדפוס פירז והן מדפוס וינציאה. בסוף פרק ראשה בית זי כחוב באומיות רחמי "סליק פרק" במקום "הדרו על" שבשאר הדפוסים. סיום זה וכו' האחריות זומות להפליא לר"ף דפוס קושטא רש"י ואין ספק שדף זה נדפס באותו בית דפוס. אני מודה לאברהם רוזנטל ולעו"ר פרופ' שמא פרידמן שסיפקו לי צילום של דף זה באלול תשס"ז. אשתמי בו אי"ה בהמשך עבודתי על פרק יום טוב.

ראשונים, ראשונים, ומקורות אחרים בשינויי הגיית

אבודותם = אבודותם ו"ר, אשכנזי, ו"ר
 אבוח = מנייה"ט של אבוח, מהד' חורב-קצננברג, ירושלים, חשכ"א, עמ' 256-257
 אבוח = ר' אבוח מן החז' מהד' בלוי, ניין יורק, חשכ"ה
 אבוח = ספר האגודה, מהד' בריל, ירושלים, חשכ"ה
 אהל = אהל מועד, מהד' גאגין, חלק ב', ירושלים, חרט"ז
 או"ז = אור זרוע, זיטמיר, חרכ"ב
 אוצ' = אוצ' חכוד, מהד' שפיגא, ווארשא, חרל"ט
 אוצ' = ספר האורה, מהד' באבער, חרט"ה
 א"י = האורה הי"ם, דפוס שני, פרינצי, 1750
 ג"א = ר"ץ ג"א כ"י פרינצי 310
 דרשה = דרשה הרמב"ן, מהד' שעזרעל, ירושלים, חשכ"ג
 ה"ג ד"ז = הלכות גדולות, מהד' הילסהיימר, חלק א', ירושלים, חשכ"ב
 ה"ג ד"ב = הלכות גדולות, מהד' הילסהיימר, חלק ב', חרט"ח-ח"ב
 ה"ג ד"א = הלכות גדולות, דפוס ראשון, ויניציאה, ש"ח
 ה"ג כ"י"ן = הלכות גדולות, כ"י וטיקו 304
 ה"ג = ארבעה הנוסחים הנ"ל
 ה"ג 62 = הלכות גדולות, קטע גניזה 62 OXF. D.
 הגה"מ = הגהות מיימיות במד' הרמב"ם מהד' פונקל, ירושלים, חשכ"ה
 ה"פ = הלכות פסקות כ"י ששון 263
 ה"פ 6 = הלכות פסקות, קטע גניזה TS F10/6
 ה"פ 92 = הלכות פסקות, גטע גניזה TS F10/92
 זוטא = אלפסי זוטא, מהד' פיינס, ירושלים, חשכ"ב
 זוטא = חיבור המהר"ה, מהד' סופר, ניין יורק, חשכ"ה
 טור = ארבעה טורים, דפוס ראשון, פיינבי ד' שאקו, חל"ה
 יהונתן = רבינו יהונתן, מהד' הרש"ל, פיינבי ד' שאקו, חשכ"ג
 יו = ירושלמי כ"י וטיקו 133 EBR.
 יל = ירושלמי כ"י לייזן 4720 (COD. OR. 4720)
 יק = ילקוט שמעוני, בספר בראשית עד ויקרא = מהד' הימן-לרד-שילוני, ירושלים, ירושלמי, חשכ"ג-חשכ"ד
 ירוחם = רבינו ירוחם, חולדות אדם זחור, דפוס ראשון, ויניציאה, ש"ג
 כל בו = כל בו, דפוס ראשון, נפוליי(?), ו"ו
 לקוט' = לקוטים מספרי זבי ושי"י, מהד' אורב, ספר רש"י, ירושלים, חשכ"ז, עמ' שפ"ב-שפ"ט
 מאורות = ספר המאורות, מהד' בלוי, ניין יורק, חשכ"ז
 מאירי = בית הבחירה, מהד' סופר, ירושלים, חשכ"ה
 מג = מדרש הגדול, מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים, חשכ"ז-חשכ"ו
 מהד"ו = מהד"ו כ"י ששון 535
 מהד"ו 346 = מהד"ו = מוז"ל, מהד' הרד"ו, ברלין, חורב-ני"ז עמ' 346 ולא בכ"י ששון
 מהכ"ס = ספר מהכ"ס, מהד' פרימאנו, (קראקא, חרט"ט) = ירושלים, חשכ"ז
 מכירי = ילקוט המכירי, מהד' שונוה כפי שמוסבר בהערות
 מכחם = ספר המכחם, מהד' הרש"ל, ירושלים, חשכ"ג
 מ"ם = מגיד משנה במד' הרמב"ם מהד' פונקל, ירושלים, חשכ"ה
 מנהגים זבי מה"ם = ספר מנהגים זבי מה"ם ב"ר ברוד מרונברג, מהד' אלפנבריי, נן-יורק, חפ"ה
 מנהג"ם = מנהג"ם של אל נקרוה, מהד' ענעלאו, ניין יורק, חרפ"ט-צ"ב
 מנחם = רבינו מנחם מהד' הרמב"ם מהד' פונקל, ירושלים, חשכ"ה
 סדור ראב"ן = סדור רבינו שלמה מגרמזיזא, מהד' הרש"ל, ירושלים, חשכ"ב
 סח"א = סדור חסיד אשכנז, שם
 סמ"ג = סמ"ג, דפוס חסידי, ויניציאה, ש"ז
 ספ"א כ"י"א = ספ"א כ"י וטיקו 66
 ספ"א כ"י"ב = ספ"א כ"י וטיקו 32
 ס"ר = סדור רש"י, מהד' באבער-פרימאנו, ברלין, חרע"ב
 עזרא = פירוש האגרות לרבינו עזרא, כ"י וטיקו 441

סימני עדי הנוסח בשינויי הגיית

..... = קטע קרות או בלתי קריא
 קודות מעל לאותיות = מקריאה איננה וודאית
 = ציטוט חפשי
 = טעוה סופר וודאית
 < = גיית בגייתו של כח ה"ד
 = המילה חסירה באותו נוסח
 תבי יד של משנה ראש השנה
 = כ"י בודפשט קויזמן 50
 = כ"י פרמא 138 (3173)
 = כ"י קמברידג' ADD. 470.1
 = כ"י פאריז 329-328 HEB.
 = משנה הירושלמי כ"י לייזן SCAL. - 3 (COD. OR. 4720)
 = דפוס ראשון, נפוליי, רנ"ב
 = דפוס פריז-קורטא, רע"ו
 זבי יד דפוסים קודמים של בבלי ראש השנה
 = כ"י אוקספורד בודליאנה 366 (OPP. FOL. 23)
 = דפוס זניאל בומברג, ויניציאה, רפ"א
 = כתבי יד מן הגניזה. המספר מתייחס לכתה"י שתוארו בנספח.
 = דפוס תבלי
 = הגדה החלמוד כ"י פרמא 156 (3010)
 = הגדה החלמוד כ"י לונדון 2419 BRITISH LIBRARY OR.
 = הגדה החלמוד דפוס ראשון, קורטא, רע"א
 = כל נוסחי הגניזה החלמוד
 = כ"י וטיקו 134 EBR.
 = כ"י לונדון 5508 BRITISH LIBRARY HARL.
 = המגיה של כ"י לונדון
 = כ"י מלינכן 95 COD. HEB.
 = כ"י מלינכן 1608 (ADLER 850) COD. HEB.
 = עין יעקב דפוס ראשון, שאלנויקי, רע"ו
 = קטע פפנייהם 5-4
 = דפוס קראקא ב', ש"ג
 = דפוס גרוס שונויני, פיזרד, רע"א או 1515 (7)
 = כ"י סמינר 108 (EMC 319)
 פרוסים אחרים של בבלי ראש השנה
 ויניציאה ב' = ויניציאה, ו"א
 ירושלים יאר = ויניציאה ג', ש"ח
 בטייליאה = בטייליאה, ש"ח
 קורטאניא = קורטאניא, ש"ח
 קראקא ג' = קראקא, ש"ח
 לונדון ג' = לונדון, ש"ח
 אמשטודט = אמשטודט, ח"ד
 וילנא = וילנא, חרמ-חרט"ו